

OUDE RIJKSWERF GEBOUW 47

Den Helder

Kamphuis, bureau voor bouwhistorie
Bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve

In opdracht van:
Gemeente Den Helder

Oude Rijkswerf: Gebouw 47

te Den Helder

Delft, mei 1998

Onderzoeksperiode: september 1997

Uitvoering:

Kamphuis, bureau voor bouwhistorie

Oude Delft 224

2611 HJ Delft

bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve

Acaciastraat 12 bis A

3551 BG Utrecht

In opdracht van:

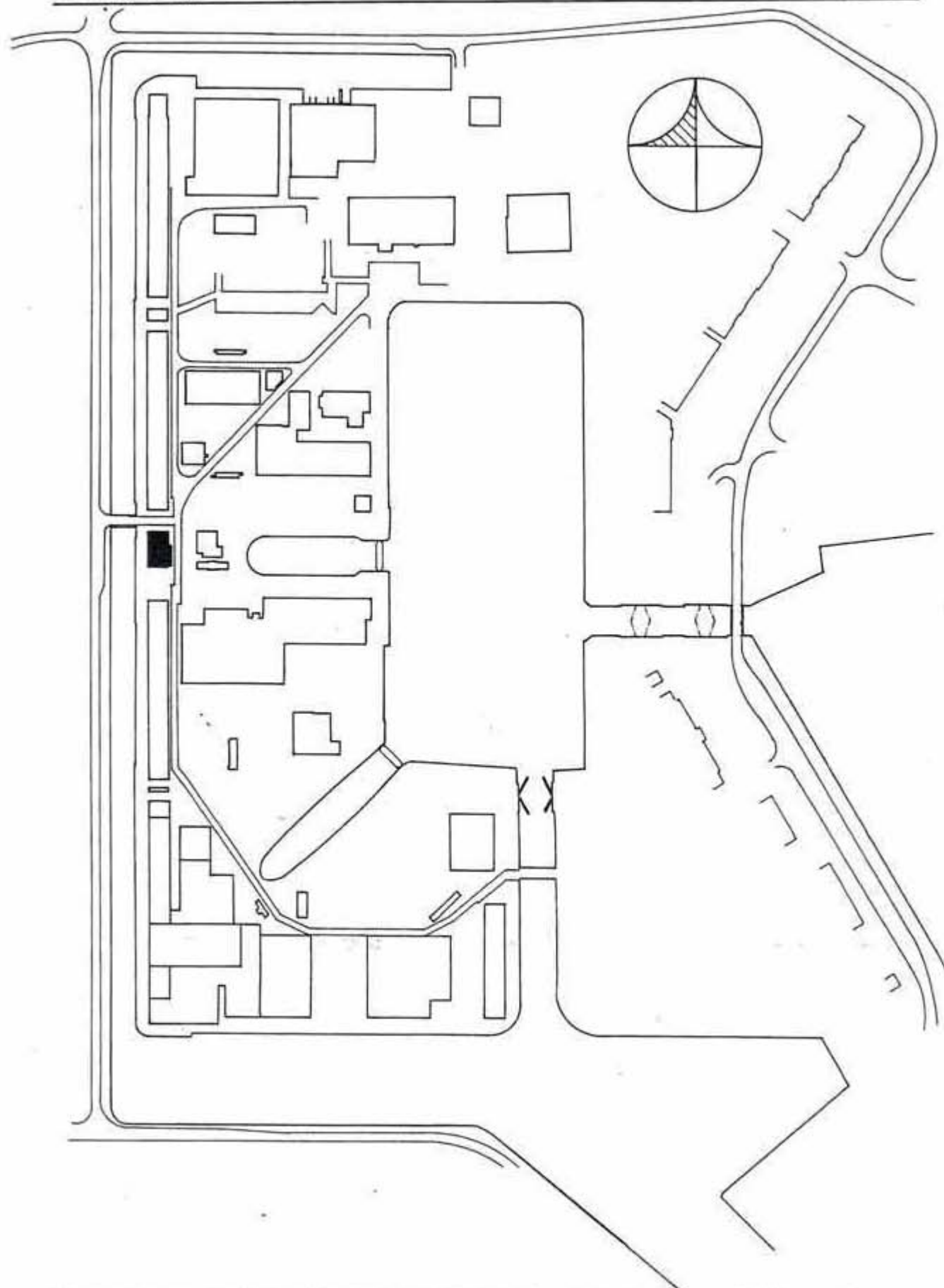
Gemeente Den Helder

Dienst Stadsontwikkeling & Beheer

Sportlaan 62

1782 ND Den Helder

© Copyright. Niets uit dit rapport mag gekopieerd of overgenomen worden zonder schriftelijke toestemming van de Gemeente Den Helder of van de auteur(s).

Plattegrond van de Oude Rijkswerf, met de plaatsbepaling van gebouw 47 (in zwart).

VOORWOORD

De "Oude Rijkswerf" te Den Helder is een scheepreparatiewerf van de Marine, die in eerste aanleg dateert uit het begin van de 19de eeuw. In de loop der tijd hebben talloze uitbreidingen en aanpassingen plaatsgevonden, waardoor er nu een veelheid aan gebouwen uit zeer verschillende perioden op het terrein staat.

Omdat de Marine recent een nieuwe werf in gebruik genomen heeft, zijn de gebouwen op de "Oude Rijkswerf" leeg komen te staan. Het ligt nu in de bedoeling om een groot deel van het terrein en de gebouwen af te stoten aan de Gemeente Den Helder.

Op het moment dat de Gemeente het terrein en de bebouwing over zal nemen, staan er grotere plannen op stapel. Deze plannen behelzen onder meer sloop van een aantal gebouwen en het plaatsen van nieuwbouw. Om een verantwoorde afweging tussen sloop en behoud te kunnen maken, hebben Burgemeester & Wethouders van de Gemeente Den Helder aan *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie* te Delft en *bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve* te Utrecht opdracht gegeven tot een bouwhistorische verkenning. Deze opdracht behelst eveneens een viertal gebouwen op het terrein van de Koninklijke Marine, een gedeelte van de Rijkswerf dat niet zal worden afgestoten.

Voor deze bouwhistorische verkenning heeft een archiefonderzoek plaatsgevonden in het archief van de Rijkswerf, de Gemeentelijk archieven en de Rijksarchieven. Gezien de enorme hoeveelheid beschikbaar materiaal en de formulering van de opdracht was het niet mogelijk en lag het niet in de bedoeling om een uitputtend onderzoek te verrichten. Niettemin zijn de voornaamste bestekken, tekeningen en foto's bij het archiefonderzoek gevonden, mede dankzij de niet aflatende hulp van M. Bakker. Ook zijn wij veel dank verschuldigd aan het Instituut voor Maritieme Historie in Den Haag. Het archiefmateriaal dat in het Centrale Archief Selectiedienst (CAS) te Winschoten berust, zal op een later moment naar het Archief Rijkswerf of het Algemeen Rijksarchief (ARA) te Den Haag verhuizen. Inventarisnummers van deze stukken zijn dientengevolge niet beschikbaar.

Het archiefwerk is verricht door drs E. Vink. Dankzij de gewaardeerde medewerking van drs D. Koen van het Rijksarchief in de Provincie Utrecht kon beschikt worden over nog niet gecatalogiseerde tekeningen (zie afb. 2).

De verkenningen van de gebouwen, de analyse van de bouwgeschiedenis aan de hand van de archivalia en de bouwkundige kenmerken van de gebouwen ("bouwsporen") is geschied door drs K. Emmens, M. Enderman, S.B. Frieling, ir J.A. van der Hoeve, ir K. Holstein, ir J. Kamphuis, ir E. Orsel, ir H. Vlaardingerbroek en ir L. Wevers. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de rapportage en de samenstelling van de rapporten.

Het onderhavige rapport van gebouw 47 is gemaakt door ir J. Kamphuis en drs K. Emmens. Zonder nadere vermelding zijn de afbeeldingen, zowel foto's als tekeningen, afkomstig van *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie* of van *bureau voor bouwhistorisch onderzoek, J.A. van der Hoeve*.

J.A. van der Hoeve & J. Kamphuis.
Delft, mei 1998

BOUWGESCHIEDENIS

Het markante gebouw 47 van de Oude Rijkswerf deed oorspronkelijk dienst als stoommachinegebouw bij het Oude Dok (Dok I) (afb. 1-3 en 15). Het werd gebouwd in 1816 en 1817, ongeveer gelijktijdig met het uitgraven van het Oude Dok.¹⁾ Het ontwerp was van J. Blanken, die als initiatiefnemer verantwoordelijk was voor de inrichting en structuur van het terrein (afb. 1 t/m 3). Het was ontworpen als een dubbel pomphuis: er kon zowel water uit het droogdok als water in het Natte Dok worden gepompt: zie de beschrijving bij afb. 1.

Het hoge stoomgebouw stond in 1823 tussen twee kleine gebouwtjes in, daarvan gescheiden door smalle open ruimten (afb. 15). De beide gebouwtjes deden dienst als steenkolenhok resp. als verbandkamer en bergplaats voor de brandspuit; ze hadden destijds de gebouwnummers 20 en 22. Volgens een verbaal uit 1838 kreeg het gebouw dat als lazaret en brandspuithuis dienst deed (daarmee zal dus het oude nummer 22 zijn bedoeld) een functie als opslagplaats van steenkolen voor de stoommachine.

Volgens datzelfde verbaal van 19 maart 1838 zouden in dat jaar aan weerszijden van het stoommachinegebouw twee bergplaatsen worden gebouwd. Het ene gebouwtje (gebouw A) zou voor de opslag van steenkool dienst gaan doen, het andere (gebouw B) als opslag voor een "waarlooze" stoomketel (=reserve stoomketel), gereedschap ten behoeve van de dokking of voor steenkolen (zie ook bij gebouw 28). Het heien voor gebouw A moest zorgvuldig gebeuren, om geen schade aan te richten aan het stoommachinegebouw.²⁾ Deze nieuwe bouwdelen A en B werden opgetrokken op de smalle ruimte tussen gebouw 47 en de gebouwtjes 20 en 22 (afb. 15). Hierdoor ontstond een symmetrisch opgezet min of meer U-vormig gebouw, bestaande uit het hoge gebouw 47, de aanzienlijk lagere aanbouwen A en B, en de laagste aanbouwen die oorspronkelijk de oude nrs. 20 en 22 vormden (afb. 16-21).

De stoommachine bij het oude droge dok heeft uiteindelijk zo'n 40 jaar dienst gedaan. De gelijktijdige verbouwing van het Oude Dok en de nieuwbouw van het Nieuwe Dok, was aanleiding om een nieuw pompgebouw op te richten. Dit gebouw zou beide dokken gaan bedienen en werd daarom ongeveer halverwege beide dokken geplaatst: gebouw 56. Daardoor verloor het oude 'stoommachinegebouw' (zoals gebouw 47 op dat moment werd betiteld), omstreeks 1863 zijn functie.³⁾

Men dacht, zo blijkt uit de indices op de verbalen van het ministerie van Marine uit 1860, aan een nieuwe functie voor gebouw 47 als bergplaats voor graan, waarin een stoommachine voor het malen van graan geplaatst kon worden.⁴⁾

De plannen voor een dergelijke maalderij op stoomkracht zijn blijkbaar niet doorggegaan, gezien het feit dat men in 1864 de begane grond van het oude "dokmachinegebouw"

1) ARW, overzicht bestekken.

2) ARA, Gewoon Verbaal-archief Marine, Verbalen, 1504: 1838, 19 maart nr. 51.

3) ARA, Gewoon Verbaal-archief ministerie van Marine, Indices, 3989, 1859.

4) ARA, Gewoon Verbaal-archief ministerie van Marine, Indices, 3992: 1860, 2 juni nr. 72 en 14 juni nr. 56.

inrichtte tot ijzermagazijn. In verband daarmee werd de schoorsteen afgebroken, een boogopening volgemetseld en het metselwerk hersteld.⁵⁾

De bovenverdieping van het stoommachinegebouw werd bij dezelfde gelegenheid (in 1864 dus) aangepast, om te fungeren als graanbergplaats van de marinebakkerij, vandaar de nieuwe bijnaam 'graanpakhuis'.⁶⁾

Volgens de plattegrond van 1883/1887 was in die tijd tevens een bureau voor politie in gebouw 47 gehuisvest. Waarschijnlijk bevond zich dit bureau niet in het hoge stoommachinegebouw zelf, maar in de aanbouw aan de noordzijde.⁷⁾

In of omstreeks 1888 zijn de benedenlokalen van het graanmagazijn eveneens tot graanhokken ten behoeve van de marinebakkerij ingericht. In verband met deze bestemming werden drie deuropeningen en één raamopening dichtgemetseld. De bestaande indeling in twee lokalen bleef gehandhaafd. In de beide lokalen werden graanhokken gemaakt, bestaande uit houten schotten, met in ieder hok een houten afvoerkoker naar de zolder.⁸⁾

In 1939 kreeg het oude stoommachinegebouw, ondertussen betiteld als graanpakhuis, wederom een andere bestemming (afb. 4 en 5). Twee bestekken uit dat jaar vermelden het maken van betonvloeren en -schotten in het zuidelijke deel van de begane grond en op de eerste en tweede verdieping van het graanpakhuis. Alle houten balklagen op de tweede verdieping werden uitgebroken en vervangen door ijzeren. Alleen de zuidelijke helft van de tweede verdieping bleef daarvoor gespaard. Op de verdiepingen werden gewapend betonnen graanschotten aangebracht met ijzeren schuiven. Zij kwamen in de plaats van de houten schotten die aanwezig waren. Op een deel van de begane grond en op zolder werden de houten schotten eveneens verwijderd. Zij werden echter niet door betonnen schotten vervangen. Het bewuste deel van de begane grond is als telefooncentrale ingericht. Bij deze gelegenheid werd de deuropening in de westgevel massief dichtgemetseld.⁹⁾

Bovendien werd in dat jaar de bergplaats aan de noordzijde omgevormd tot brandweergarage (afb. 6 en 7). Ook werd aan de westzijde tegen gebouw 47 een éénlaags aanbouw gerealiseerd, waarvan de westgevel in het verlengde van de westgevels van de ouder gebouwen lag (afb. 8 en 15).

In 1940 werd onder het graanpakhuis een betonnen schuilkelder aangebracht (afb. 10); kennelijk betreft het een gefaseerde uitvoering van het ontwerp van afb. 5. En in 1943 werd ook de houten kapconstructie vervangen door een gewapend betonnen kap; bovendien werd het betonnen 'voorportaal' tegen de oostgevel aangebracht (afb. 10 en 15)¹⁰⁾. Vermoedelijk zijn daarbij ook de betonnen banden als versterking (of korset) tegen de buitengevels aangebracht (afb. 13, 18 en 22).

- 5) ARW, bestek 1864 en begroting van kosten wegens het inrichten van het oude dokmachinegebouw tot ijzermagazijn, 1864; ARA, Gewoon Verbaal-archief ministerie van Marine, Indices, 4004; 1864, 31 dec. nr. 34 en 26 april nr. 44.
- 6) ARW, begroting van kosten voor het inrichten van het oude dokmachinegebouw tot graanbergplaats, 1864.
- 7) NSM, tekeningenarchief, KM 41 IV, 2. Momenteel bevindt zich ter plaatse van deze aanbouw het huidige wachthuis. (Zie ook afb. 9.)
- 8) ARW, bestek 1888.
- 9) ARW, bestekken, 1939.
- 10) ARW, bestekken, 1942.

De beide aanbouwen aan de zuidzijde van het graanpakhuis werden in 1951 afgebroken, ten behoeve van de aanleg van een kraanbaan langs Dok I (afb. 11, 15 en 22). De aanbouwen aan de noordzijde van gebouw 47 werden in 1966 afgebroken, waarna het huidige tweelaags wachthuis werd gebouwd (afb. 12 en 13, 30-32 en 15).

In 1967 werd ook op de eerste en tweede verdieping van het voormalig graanpakhuis een telefooncentrale ingericht (afb. 14) - op een deel van de begane grond was deze al sinds 1939 aanwezig.¹¹⁾ In 1979 werd de centrale opnieuw gewijzigd.

De huidige afwerking met cement van de vier buitengevels van gebouw 47, is ná 1972 aangebracht (vergelijk afb. 22 met 23-26).

11) ARW, opzichtersdagboeken, 1967.

BESCHRIJVING:**Een complex gebouw**

Gebouw 47 bestaat thans uit drie delen: het hoge gebouw dat als de kern het oorspronkelijke bouwvolume van gebouw 47 vormde, een westelijke aanbouw en het wachthuis tegen de noordzijde. De voormalige aanbouwen (afgebroken in 1951 en 1966) tegen de zuid- en de noordzijde zijn uit oude afbeeldingen, bouwtekeningen en bestekken bekend (afb. 15 en 16-22).

Gebouw 47: het oude graanpakhuis

Het rechthoekige gebouw 47 is in 1816/1817 gebouwd als behuizing voor de stoommachine, die de pompen van het Oude Dok of Dok I aandreef (afb. 1-3 en 15). Het is een van de meest markante gebouwen op de Oude Rijkswerf, niet alleen door zijn hoogte maar ook door de ligging. Het gebouw vormt namelijk het westelijke einde van de oost-west gerichte middenas van het complex, waarvan het Oude Dok en de oorspronkelijke lokatie van de Zeedoksluis ook deel uitmaken.¹²⁾

Gebouw 47 is evenals het voormalige Groot-Magazijn (dat is verwoest in de Tweede Wereldoorlog) gebouwd naar ontwerp van J. Blanken en behoort tot de oorspronkelijke opzet en bebouwing van de Oude Rijkswerf. Blanken heeft in beide gebouwen een sobere neo-classicistische vormtaal toegepast, waarvoor de rondbogen als bovenbeëindigingen van venster- en deuropeningen kenmerkend zijn (afb. 16, 20, 21, en 23-25). Deze variant van het neo-classicisme werd omstreeks 1800 veel toegepast en wordt 'Rundbogenstil' genoemd. Karakteristiek voor gebouw 47 is de grootte van de deur- en vensteropeningen: die op de begane grond zijn het grootst, op de eerste verdieping zijn ze al een slag kleiner en op de tweede verdieping zijn ze het kleinst.

Voor de bebouwing op het complex, die door L. Valk tussen 1824 en 1827 is gebouwd (onder meer gebouw 1 en 4), is dezelfde stijl gekozen.

Oorspronkelijk was het stoommachinegebouw een aan vier zijden vrijstaand gebouw (zie afb. 15)¹³⁾. In 1838 is aan de noord- en de zuidzijde de open ruimte tussen twee andere gebouwtjes en het stoommachinegebouw bebouwd - in 1951 (zuidzijde) en 1966 (noordzijde) is deze bebouwing weer verwijderd en werd aan de noordzijde het wachthuis gerealiseerd. De westelijke aanbouw is in 1939 aangebracht. De bouwmassa van de oude kern van gebouw 47 is sedert 1815/1816 in vorm niet gewijzigd, wel zijn bij herstellingen en verbouwingen onderdelen in nieuwe materialen vervangen.

De afwerking van de buitengevels gaat thans schuil achter een ruwe cementlaag, die na 1972 is aangebracht (zie afb. 23-26). Ondanks deze recente afwerking is de 'Rundbogen-

- 12) De situatie is dus vergelijkbaar met gebouw 4 het Torentje, dat de noordelijke beëindiging van de noord-zuid as over het midden van het complex vormt (zie het rapport van gebouw 4).
- 13) Volgens de bouwtekeningen uit 1815 (afb. 1-3) zou zich tegen de noordgevel een aanbouw ten behoeve van de stoomketel hebben bevonden (afb. 15).

stil' nog grotendeels zichtbaar, met sluitstenen in de vorm van diamantkoppen. Ook de platte natuurstenen waterlijsten die op oude afbeeldingen en bouwtekeningen zichtbaar zijn (afb. 16 en 20 & 21), zijn voor een deel nog aanwezig. De verdwenen waterlijsten zijn grotendeels ten slachtoffer gevallen aan het betonnen 'korset' dat in de Tweede Wereldoorlog (1943?) aan de buitenzijde is aangebracht (afb. 14, 18 en 22). Na 1972 is dit betonnen korset verwijderd, waarna de huidige ruwe cement-afwerking is aangebracht (vergelijk afb. 22 met 23-26).

Een aantal deur- en vensteropeningen is dichtgezet in 1864, toen het gebouw tot graanpakhuis werd ingericht. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog en bij het aanbrengen van de cement-afwerking zijn openingen dichtgezet. Daardoor heeft het gebouw een meer gesloten karakter gekregen dan oorspronkelijk. Dit wordt nog benadrukt door de ruwe cement-afwerking.

In de zuidgevel zijn op de begane grond drie sluitstenen aanwezig en een in het midden onderbroken waterlijst (afb. 2). In de cement-afwerking tekenen zich drie rondgesloten openingen af, waarvan de middelste een deuropening is geweest. Deze oorspronkelijke openingen zijn al in 1838 dichtgezet, toen een (in 1951 afgebroken) aanbouw werd gerealiseerd (zie afb. 15, 16, 19 en 20).

Aan de westzijde bevindt zich een betonnen 'voorportaal', zoals het op de bouwtekening uit 1943 wordt genoemd (afb. 10 en 15). Deze is in dat jaar aangebracht in samenhang met andere onderdelen die in beton werden vernieuwd, ten behoeve van de inrichting tot schuilkelder. Ook het huidige schilddak is van beton en in 1943 aangebracht (afb. 10). De dakkapellen die aan de oost- en de westzijde aanwezig waren zijn daarbij verwijderd.

Het interieur heeft sedert de bouw een aantal ingrijpende wijzigingen ondergaan. Van 1815/1816 tot omstreeks 1863 was in het gebouw de stoommachine en de pompen voor het Natte Dok en Dok I ondergebracht (afb. 1-3). Vervolgens in 1864 werd de begane grond ingericht tot ijzermagazijn en de beide verdiepingen tot graanpakhuis. De bestaande indeling van de begane grond en de eerste verdieping in twee ruimten bleef daarbij gehandhaafd, ook toen omstreeks 1888 de begane grond eveneens voor graanopslag werd ingericht. Wel zullen de verdiepingvloeren in 1864 zijn aangepast, omdat de stoommachine- en pompen-installatie door de oude vloeren heen waren aangebracht (zie afb. 1-3). In 1939/1940 vond een ingrijpende aanpassing plaats (afb. 4 en 5). De houten vloeren werden uitgetrokken en vervangen door betonnen vloeren (zuidelijk deel van de begane grond, gehele eerste en tweede verdieping) en een ijzeren vloerconstructie onder de zolderverdieping. Ook werd een schuilkelder aangebracht, die thans nog vrijwel geheel in originele toestand aanwezig is (afb. 36-38) bestaat. De begane grond werd deels als telefooncentrale ingericht. De deuropening in de westgevel werd massief dichtgemetseld. Na de Tweede Wereldoorlog zijn in 1966 en in 1979 wijzigingen uitgevoerd ten behoeve van de telefooncentrale (afb. 14). Hiervoor zijn geen noemenswaardige bouwkundige aanpassingen uitgevoerd.

De westelijke aanbouw

Vanaf 1838 vormde gebouw 47 een complex van 4 bouwdelen: de oude kern uit 1815/1816, de buitenste aanbouwen die in 1823 al bestonden en de tussengebouwen uit 1838 (afb. 15). Aan de westzijde lag de gevel van de oude kern niet zo westelijk als de westgevels van de aanbouwen. In 1939 is deze ruimte bebouwd met een éénlaags bouwdeel (afb. 8).

De strak gemetselde bakstenen gevel bestaat uit twee hoekrisalieten en een middenrisaliet (afb. 25 en 28). In de risalieten bevonden zich de deuren, tussen de risalieten twee paren vensters. De venster- en deuropeningen zijn voorzien van een strekse boog. Op de geprofileerde kroonlijst was een houten attiek ontworpen, die later weer is verwijderd.¹⁴⁾ Het bouwdeel is voorzien van een plat-dak. De architectuur kan omschreven worden als streng neo-classicistisch.

In 1951 is een zuidelijke zijgevel aangebracht, nadat de zuidelijke aanbouwen van gebouw 47 waren afgebroken (afb. 11 en 15). De beide deuren in de noordelijke hoekrisaliet zijn later deels dichtgezet en vervangen door ramen (vóór 1972, afb. 22).

Het interieur van deze aanbouw stond niet in verbinding met gebouw 47 en met de aanbouwen. Het vormde dus een geheel afzonderlijk bouwdeel.

Het wachthuis

Het huidige wachthuis is in 1966/1967 gebouwd, ter plaatse van de aanbouwen uit 1823 en 1838 (afb. 12, 13, 15 en 30-32). In deze aanbouwen bevond zich vermoedelijk al sedert 1883/1887 een politiepost, en vanaf 1939 ook een brandweergarage, in verband met de tussen 1825 en 1850 aangelegde Westerpoot.

Het wachthuis is twee bouwlagen hoog heeft een schilddak. De gevels zijn zorgvuldig gemetseld in Noors verband (afwisselend twee strekken en één kop).¹⁵⁾ De dubbele ramen zijn voorzien van bovenlichten. In de west- en de noordgevel bevinden zich toegangsdeuren.

Het interieur is sinds de bouw niet noemenswaardig gewijzigd.

14) Deze attiek komt op geen enkele foto voor, maar staat wel aangegeven op de bouwtekening uit 1943.

15) Er zijn meer gebouwen op de Oude Rijkswerf met dit metselverband, onder meer gebouw 30, 34 en 50.

WAARDERING

1) Stedebouwkundige waarde:

Gebouw 47 heeft een grote stedebouwkundige waarde, omdat het centrale deel deel uitmaakt van de vroeg-19de-eeuwse bebouwing, die de westelijke begrenzing van de Oude Rijkswerf vormt (gebouw 1, 29, 47, 52 en 60).

De oude kern van gebouw 47, het centrale bouwdeel, ligt op het westelijke einde van de oost-west gerichte middenas van de Oude Rijkswerf. Op deze as liggen ook het Oude Dok en voorheen de Zeedoksluis. Bovendien heeft het gebouw een directe functionele band met zowel het Natte als het Oude Dok, omdat zich hierin oorspronkelijk de stoommachine met de negen pompen bevond.

Deze oude kern heeft een hoge stedebouwkundige waarde.

De westelijke aanbouw en het wachthuis hebben een geringe stedebouwkundige waarde.

2) Architectuur- en bouwhistorische waarde:

De oude kern van gebouw 47 is het enige overgebleven voorbeeld op de Oude Rijkswerf van de 'Rundbogenstil' zoals die door J. Blanken was ontworpen en die in de latere gebouwen van L. Valk werd nagevolgd.

De gevels zijn uitgevoerd in een sobere, neo-classicistische "Rundbogenstil", die karakteristiek is voor de vroeg 19de-eeuwse gebouwen op de Oude Rijkswerf. Bij latere wijzigingen heeft men de bestaande stijlkenmerken gehandhaafd en gekopieerd. Deze opzet is van architectuur-historisch belang.

In de Tweede Wereldoorlog is deze oude kern tot schuilplaats ingericht door een betonnen 'kórset', betonvloeren, -entré en -kap, waardoor het een gesloten uiterlijk heeft gekregen. De ruwe cement-afwerking op de gevels is pas in de jaren zestig aangebracht nadat het betonskelet was verwijderd en benadrukt het gesloten karakter. Hoewel deze afwerking een wezenlijk onderdeel van de geschiedenis van het gebouw uitmaakt, vervreemt zij het gebouw van haar omgeving en moet een geringe architectuurhistorische waarde aan de cement-afwerking worden toegekend.

De karakteristieke westelijke aanbouw in strenge neo-classicistische trant heeft enige architectuurhistorische waarde.

Het wachthuis heeft ondanks het zorgvuldige metselverband een geringe architectuurhistorische waarde.

3) Historische waarde:

De oude kern van gebouw 47 is één van de twee gebouwen die nog door J. Blanken zijn ontworpen en is thans, na de verwoesting van het andere gebouw in de Tweede Wereldoorlog, het oudste gebouw van de Oude Rijkswerf. Deze kern heeft een hoge historische waarde.

De westelijke aanbouw en het wachthuis zijn latere toevoegingen en hebben een geringe historische waarde.

4) Gaafheid:

Het verwijderen van de stoommachine met de negen pompen en het dichtzetten van veel deur- en vensteropeningen omstreeks 1864 en de verbunkering van de oude kern van gebouw 47 tijdens de Tweede Wereldoorlog, betekende een sterke aantasting van

het oorspronkelijke interieur. Het exterieur bevat echter, ondanks de cementpleistering, nog veel onderdelen uit de oorspronkelijke bouwtijd, zoals de natuursteenomlijstingen van de vensters.

De westelijke aanbouw en het wachthuis hebben nauwelijks wijzigingen ondergaan.

De oude kern van gebouw 47 heeft een hoge monumentale waarde; de westelijke aanbouw en het wachthuis hebben een geringe monumentale waarde.

ADVIES:

- Behoud van de bouwmassa van de oude kern van gebouw 47.
- Overwogen kan worden om de oude kern weer als vrijstaand gebouw te realiseren.
- Herstel van de oorspronkelijke toestand van de gevel, door het verwijderen van de ruwe cement-afwerking en inboeten van de gevel; het opnieuw openen van deur- en vensteropeningen.
- Behoud van de nog vrijwel geheel intacte schuilkelders onder de begane grond.

BIJLAGE I

Bronnenmateriaal, door drs E. Vink.

• ARW, bestekken, 1864:

Bestek wegens het inrichten van het oude dok-machinegebouw tot ijzermagazijn (= gebouw 47), afbreken schoorsteen, herstellen metselwerk.

Begroting van kosten voor het inrichten van het oude dokmachinegebouw tot graanbergplaats van de marinebakkerij.

Begroting van kosten wegens het inrichten van het oude dokmachinegebouw tot ijzermagazijn.

Gedrukt bestek en geschreven bestek, gegevens uit beide bestekken:

Sprake van het afbreken van de schoorsteen, het volmetselen van een boogopening, het aanbrenge van een hijsbalk, het groeven en stoppen van de vloeren van de eerste en tweede verdieping ter oppervlakte van 217 vierkante ellen, het stellen van schotten met stijl- en regelwerk, het maken van drie luiken in de vloer en het uitbreken van verweerde stenen en gescheurd metselwerk.

• ARW, bestekken, 1888:

Bestek wegens het inrichten van de benedenlokalen van het graanmagazijn tot graanbakken t.b.v. de marinebakkerij.

De vloeren worden gerepareerd, drie deurkozijnen en één raamkozijn dichtgemetseld en nieuwe schotten aangebracht. Het gaat om twee lokalen, waarin hokken worden gemaakt. In elk graanhok komt een vurenhouten stortkoker.

• ARW, bestekken, 1939:

Bestek: het maken van betonvloeren en -schotten in het graanpakhuis.

Betreft: het wegbreken van de bestaande houten vloeren en balken in het zuidelijke deel van de begane grond, van de eerste verdieping en in het zuidelijke deel van de tweede verdieping en het in de plaats daarvan aanbrengen van vrijdragende betonvloeren en -balken op de b.g., vrijdragende gewapende betonvloeren over ijzeren balken op de eerste en tweede verdieping.

De graanschotten zijn eveneens van gewapend beton met ijzeren schuiven en stijlen op alle verdiepingen. Eveneens ijzeren balken en kolommen aan te brengen onder de zolderbalken.

Bestek: inrichten van een deel van de begane grondverdieping in het graanpakhuis tot een telefooncentrale.

De houten vloer van dit deel van de b.g. wordt verwijderd, evenals de zolder met graanschotten, twee buitendeurkozijnen en houten kalven. De deuropening in de westgevel wordt massief dichtgemetseld. Betonvloer aangelegd.

• ARW, opzichtersdagboeken, 1967:

Het inrichten van een telefooncentrale op de eerste en tweede verdieping van het voormalig graanpakhuis.

Bestektekening 1967 (Archief Bestuursdienst Den Helder 4004 II): verbouwing van de bureaux gebouw 47, d.w.z. tegen het graanpakhuis gebouwde wacht- en surveillanceverblijf bij de Westervoort.

Afb. 1 Bouwtekeningen van gebouw 47 van 20 februari 1815, van J. Blanken Jansz. *Plattegrond, opstand en profielteekingen voor een gebouw, pompput, waterleidingen enz. tot huisvesting en bewegingen eener dubbeld werkende Stoommachine en nieuw mecanisme voor negen pompen tot den dienst der Drooge Dokken van het Nieuwe Diep, 1815.*

Het pomphuis was "dubbeld werkend" omdat men zowel het droge dok (Dok I) kon leegpompen als het niveau van het Natte Dok kon verhogen.

Merkwaardig is dat dit gebouw in Rijnlandse voeten is getekend; kennelijk heeft Blanken zich bewust van het door Napoleon ingevoerde metrieke stelsel willen afwenden (1 Rijnlandse voet = 31,39 cm)

- In figuur I zijn de fundamente van het gebouw getekend. De onderkant van de fundering van de pompput ligt ca 11 meter onder het loopvlak. Het gedeelte van de stoommachine en de warmwaterketel is aanmerkelijk minder diep gefundeerd: op de plattegrond is het roosterwerk van balken getekend, die op de heipalen liggen.

- In figuur II is de plattegrond van de begane grond getekend: het gebouw is in twee rechthoekige ruimten opgedeeld. De onderste ruimte bevat de pompput met drie grote en zes kleine pompen; de bovenste (noordelijke) ruimte bevat de stoommachine. Met een dunne lijn is het gebouwtje voor de waterwaterketel getekend.

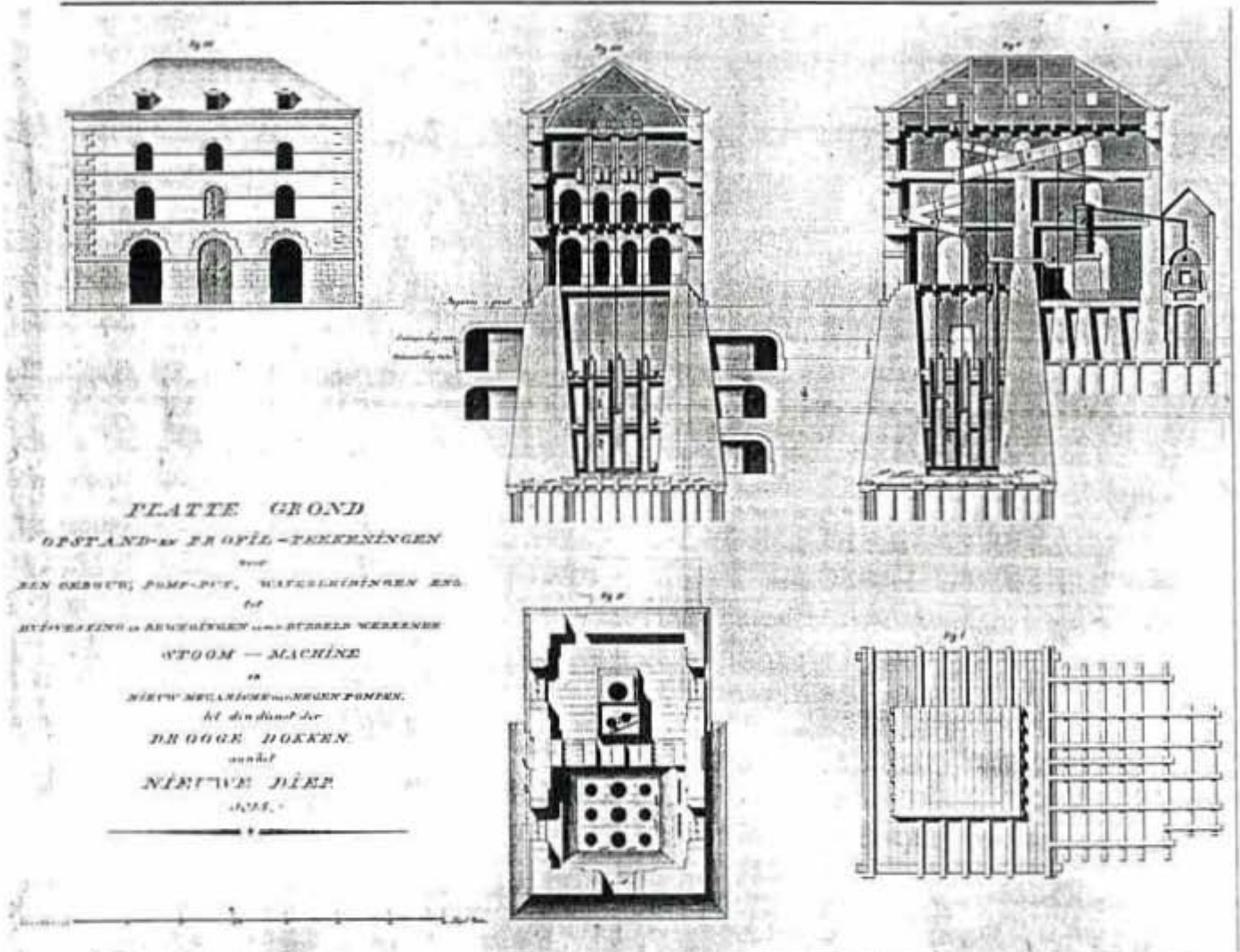
- In figuur III is de architectuur getekend. Het gebouw van drie bouwlagen is in een neo-classicistische 'Rundbogenstil' opgetrokken. De gevels zijn voorzien van rond beëindigde venster- en deuropeningen, die op hogere verdiepingen kleiner worden. Opvallend is dat de middenas twee blinde vensters heeft: achter deze blinde vensters bevond zich draagmuur (i).

- In figuur III is de dwarsdoorsnede getekend. De "draagmuur" (i) blijkt een spaarboogconstructie te hebben. De "grote kenterbalk" E brengt via "kenterraden" DD de twee "kleine kenterbalken" F & F in beweging. Deze balken bedienen de pompen A, a, a, B, b & b. De C serie van de pompen worden bedient door drie kenterbalken G & H. Deze balken zijn via stangen aan de kenterbalken E & F verbonden. Via het riool rechtsonder kon het water uit het droogdok worden gepompt naar de "Binnenhaven" (= Afsluitingskanaal); het riool naar de uitmonding is linksboven aangegeven. Het was de bedoeling dat er "timmerdokken" op het terrein zouden worden gebouwd. Via het middelste kanaal rechts kon dit nog te realiseren dok drooggepompt worden.

Ook kon men het wateroppervlak van het Natte Dok verhogen: daarvoor was de inlaat linksonder en het naar het Natte Dok leidende riool rechtsboven getekend.

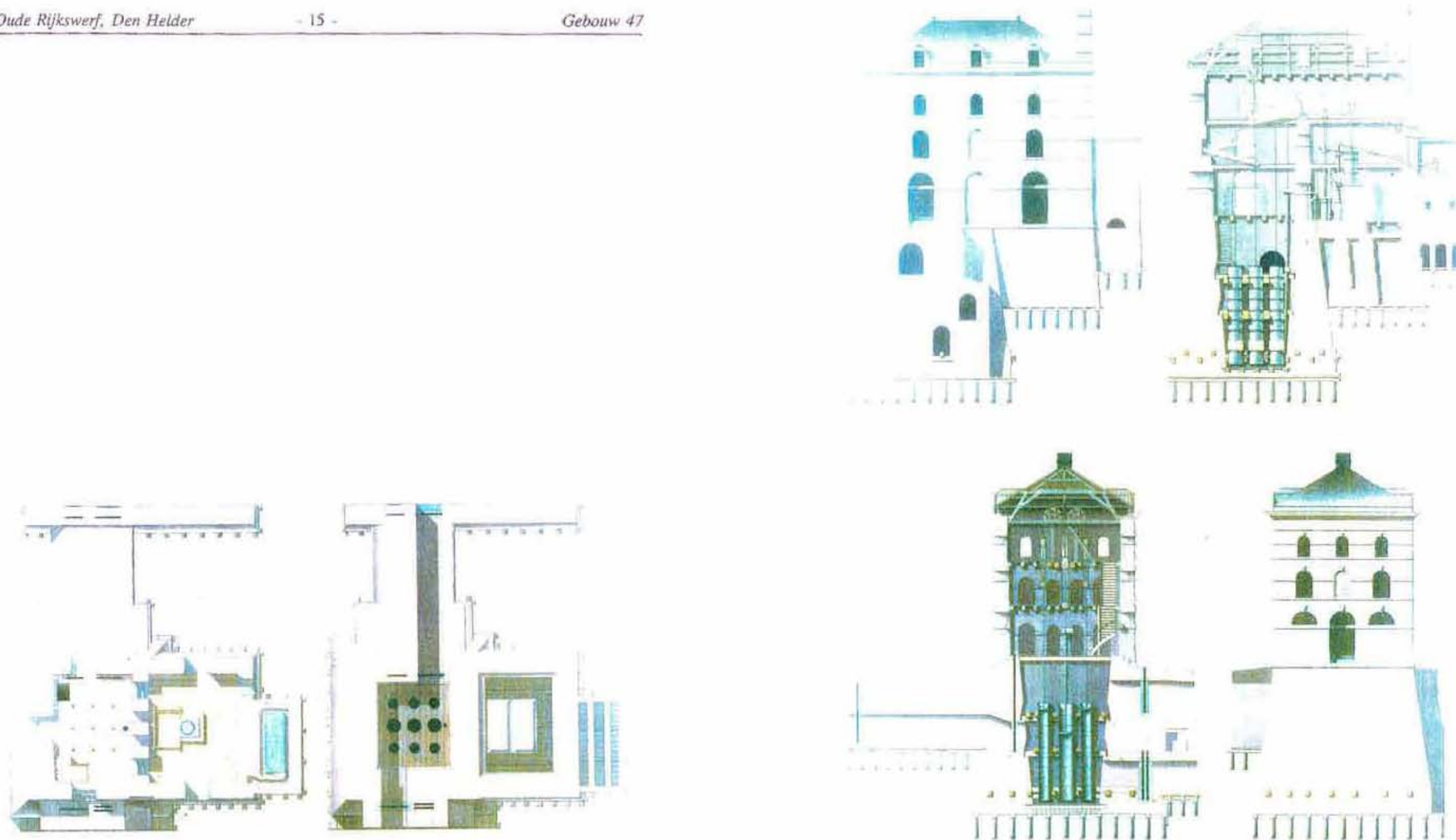
- In figuur V is de lengte-doorsnede getekend. Geheel links bevindt zich de 11 meter diepe pompput, waarin negen pompen waren ondergebracht. Via hevels, "kenterbalken" genaamd, werden de pompen aangedreven door een stoomketel. De stoomketel (A') drijft hoofdkenterbalk E) aan, die op zijn beurt via stangen en kenterwielen de hulpkenterbalken F, G & H aandrijft. Door middel van stangen worden de pompzuigers bediend.

Geheel rechts op de doorsnede is in een aanbouw de warmwaterketel geplaatst. (zie afb. 3). (Herkomst: ARA, WCAP inv.nr. 2688)

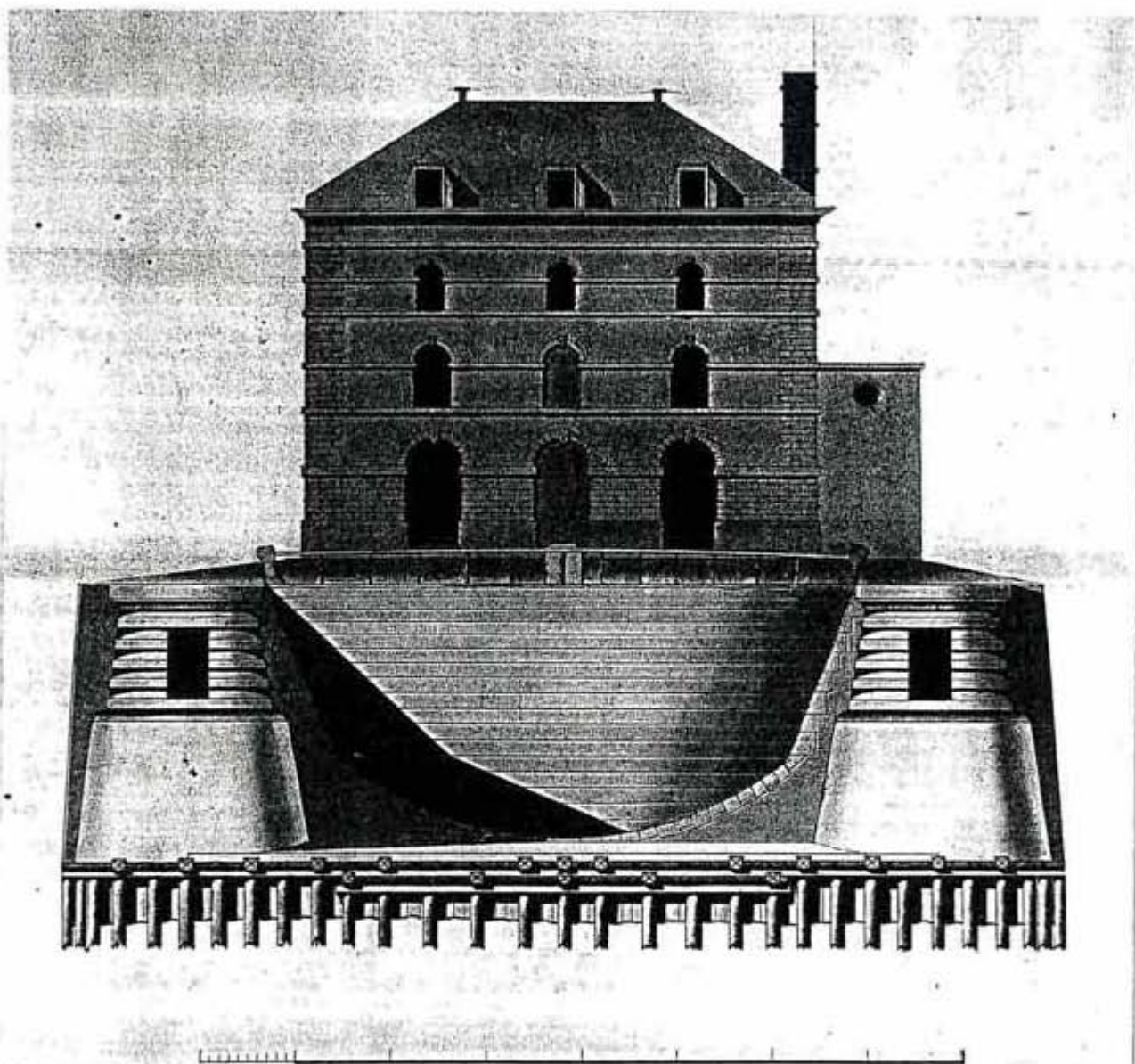
Afb. 1 (vervolg) Verklaring:

fig. I	De Fundamenten van de pompput van het Gebouw	M	Verdikker (Condensor)
fig. II	Plan van het gebouw gelijks de begane grond	N	Koud waterbak
fig. III	Voorzijde van het Gebouw	O	Koud waterpomp
fig. IIII	Opstand en doorsnede, over de breedte van het Gebouw door de centrum der Pompen a, A, A.	P	Uzere Hef-stangen aan de Pompzuigers en Kenterbalken
fig. V	Opstand en doorsnede, over de lengte van het Gebouw door de middel of Hoofdpompen en Stoomcylinder A, B, C, A'.	Q	Heetwater Ketel
A'	Stoomcylinder	R	Onderste Waterleiding om het water uit den bodem van Het Kieldok naar de pompen te geleiden
A, B, C	De drie Middel of Hoofdpompen	S	Waterleiding om het water uit de, in de tijd te bouwen, Timmerdokken naar de pompen te geleiden
aa, bb, cc	De zes kleine of zijpompen	T	Waterleiding om het Watervlak in het natte Scheepsdok bij oppomping door de Stoom-machine te verhoogen
D, D	Twee Kenter-Raden	V	Waterleiding tot uitstorting van de pompwateren in de Binnenhaven
E	Grote Kenter-Balk	W	Waterleiding tot instorting van het buitenwater in de pomput ter oppomping van het watervlak in het natte scheepsdok.
F, G, H	Kleine of Zij-Kenter-Balken		
i	Draagmuur		
K, K	Neuten, waarop de Kenter-balken bewegen		
L	Lucht pomp		

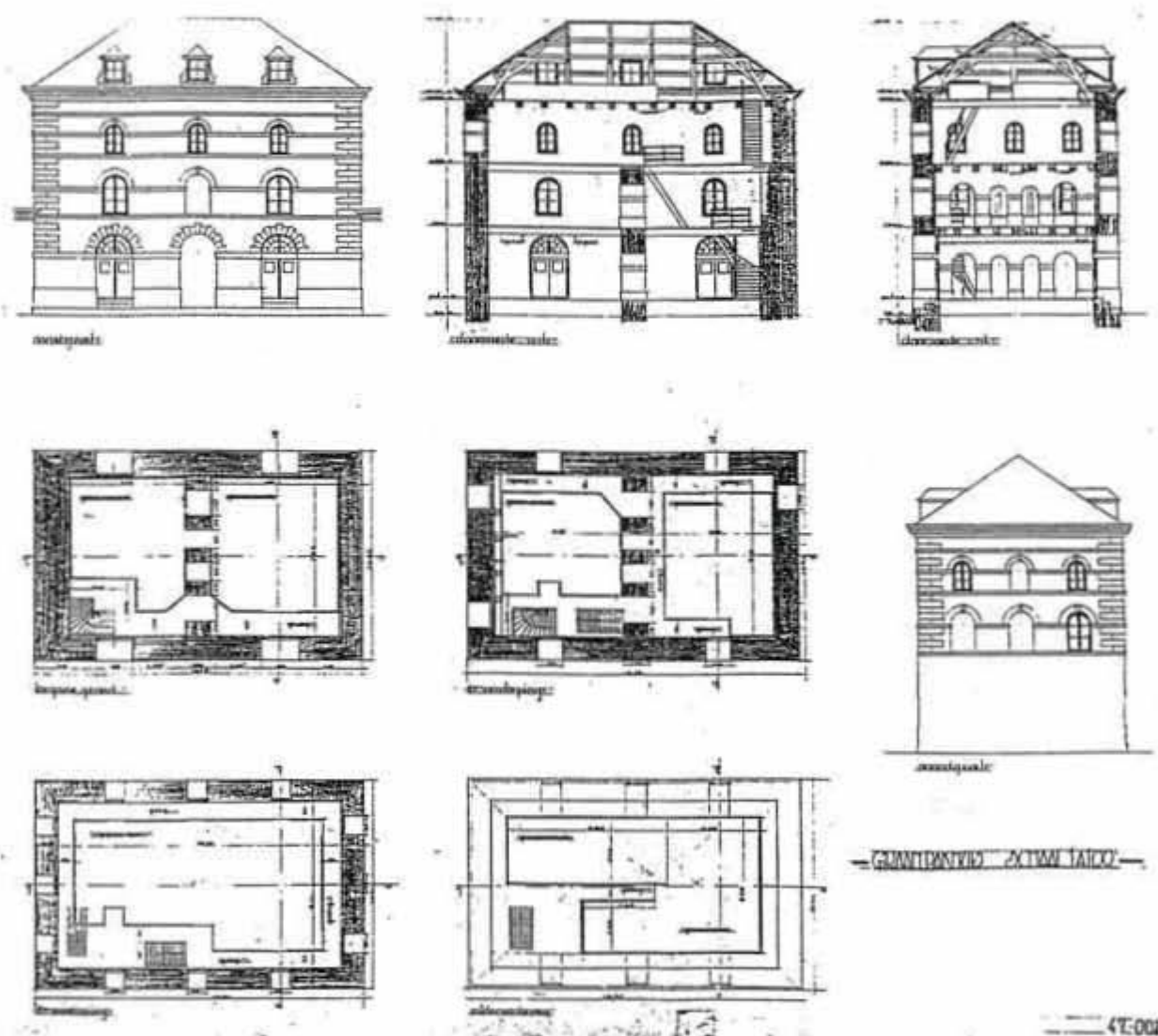

Afb. 2 Bouwtekeningen van gebouw 47, datering onbekend (1815?). Ten opzichte van 1815 (afb. 1) zijn er weinig verschillen, alleen de vorm van de noordelijke aanbouw met de warmwaterketel is anders en de ligging van de riolen is iets gewijzigd. Ook zijn de in de dwarsdoorsnede de sleuven voor de afsluitende schotten in de riolen getekend. (zie ook afb. 3). (Herkomst: Rijksarchief in de Provincie Utrecht, niet gecatalogiseerd).

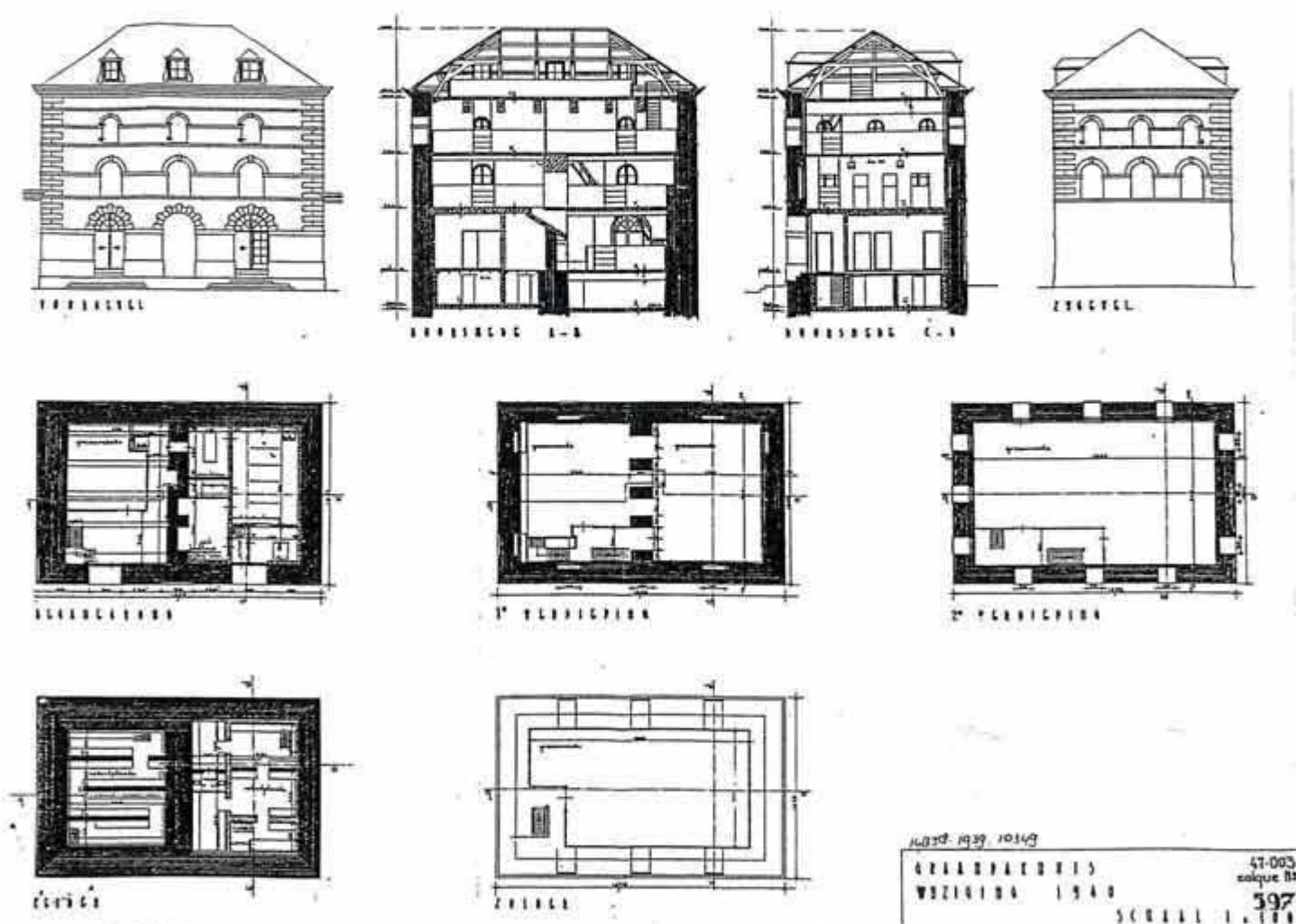

Afb. 3 Bouwtekening van gebouw 47 met een doorsnede over het droogdok, datering onbekend (1815?). Aanzicht van de oostgevel en het Oude Dok met de helling. Op elke bouwlaag bevinden zich drie venster- of deuropeningen. De middelste daarvan op de begane grond en de eerste verdieping waren echter een schijndeur en schijnvenster, omdat zich hier de scheidingsmuur bevond. De aanbouw met de warmwaterketel is voorzien van een plat-dak (zie ook afb. 2) en bevindt zich aan de noordzijde. Niet duidelijk is of de links en rechts van het dok getekende halfronde bolwerken de uitmondungen bevatten laten bevatten voor het water dat in het Natte dok gepompt kon worden. (Herkomst: ARA, MTSH inv.nr. 1026)

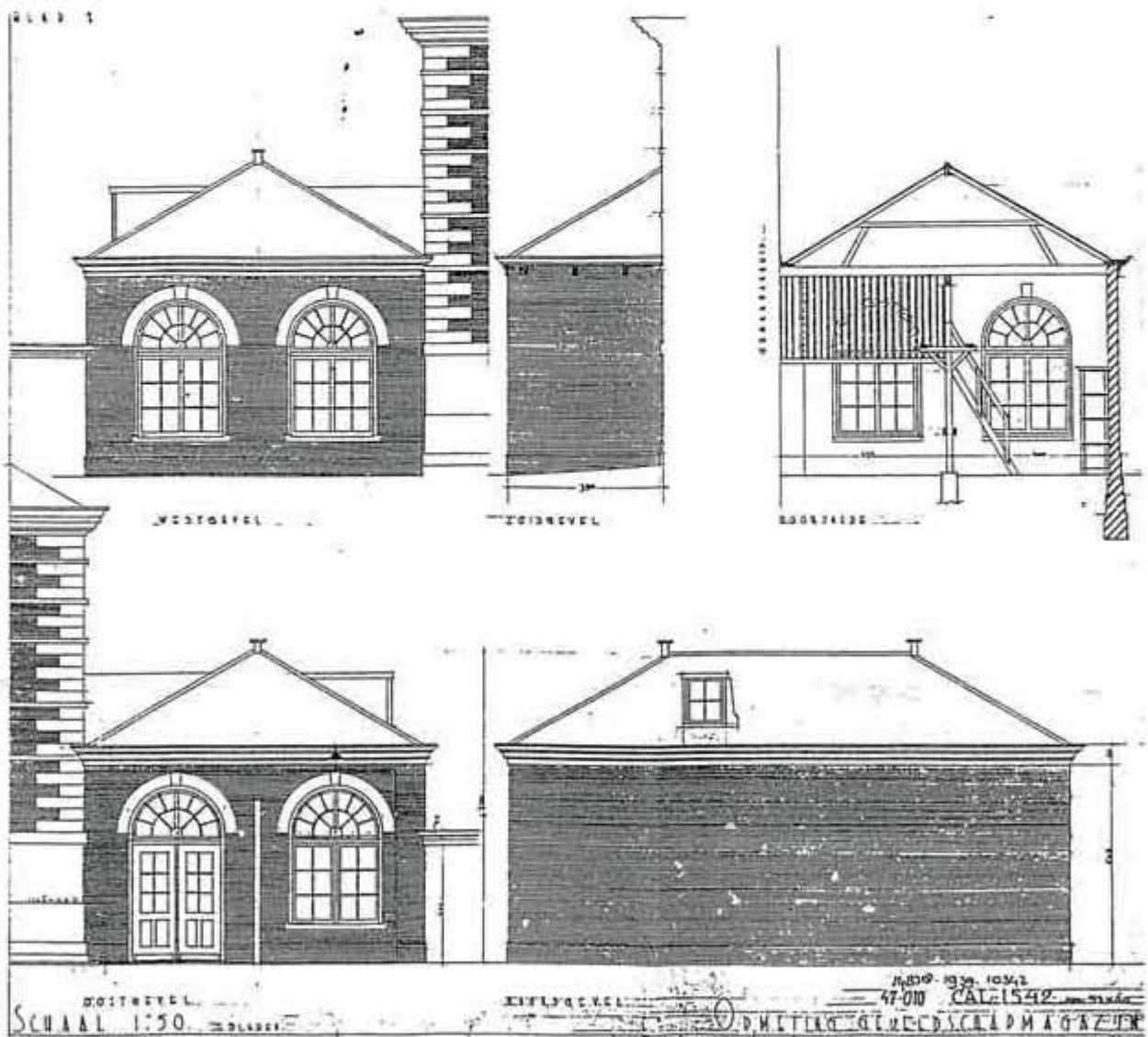
Afb. 4 Bouwtekening van gebouw 47 uit 17 juni 1937, vermoedelijk de bestaande toestand. De stoommachine en de pompen zijn verwijderd en het is in z'n geheel in gebruik als graanpakhuis. Maar overigens is het gebouw ten opzichte van 1815 nauwelijks gewijzigd, vermoedelijk zijn alleen de houten vloeren (enkelvoudige balklagen) over de gehele oppervlakte aangelegd. Ook is de vermoedelijk originele houten kapconstructie zichtbaar, voorzien van een dekbalkgebint en A-spant. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-002, 596)

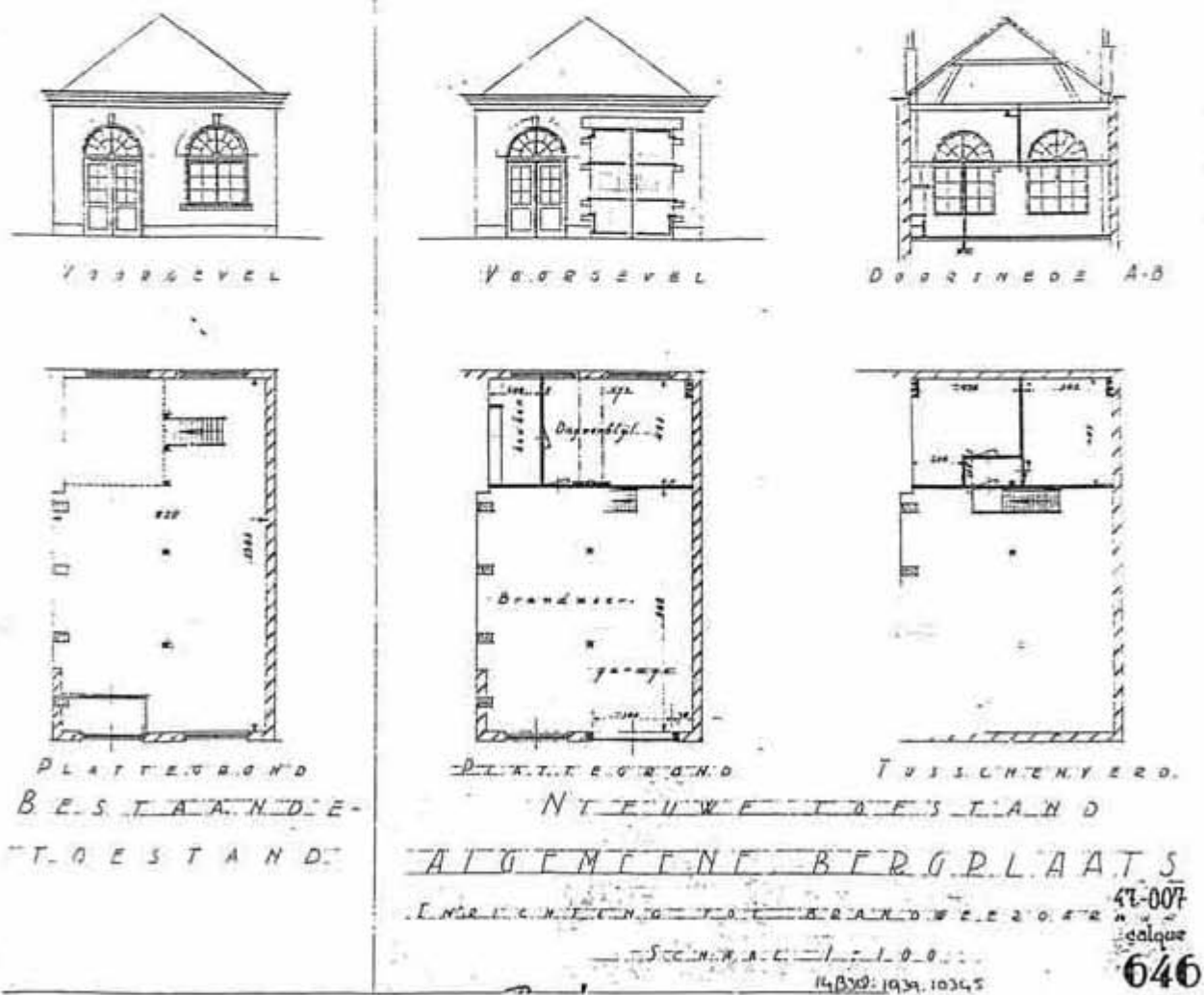
Afb. 5 Bouwtekening uit 1939/1940 van gebouw 47, nieuwe toestand. De houten vloeren worden vervangen door betonnen vloeren en er wordt een kelder met schuifplaat-
sen onder het gebouw aangebracht.

Ook de trappen op de verdieping werden gewijzigd, al bleven ze op dezelfde plaats in het gebouw. Bovendien wordt een groot aantal vensters dichtgezet. Dit plan is (gedeeltelijk) gerealiseerd; in 1943 blijkt de zuidelijke schuifplaat ingericht te zijn (zie afb. 10).

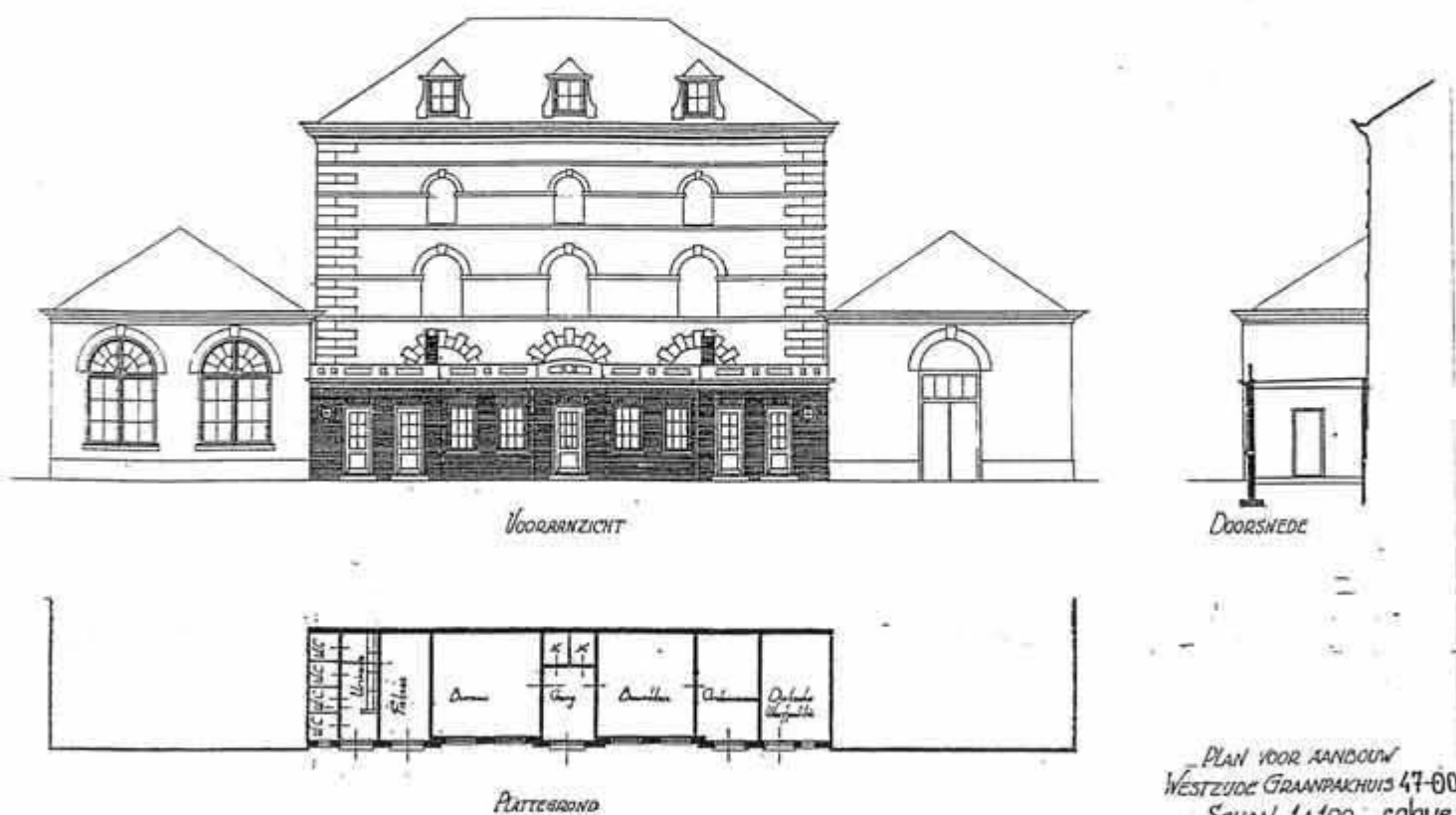
(Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-003, 597)

Afb. 6 Bouwtekening uit 1937 van het gereedschapsmagazijn uit 1838 tegen de noordzijde van gebouw 47, bestaande toestand. Het eenvoudige gebouw is met standvinken in twee beuken verdeeld. Ook de kap heeft een eenvoudige constructie. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-010, 1542)

Afb. 7 Bouwtekening uit 1939 van de noordelijke aanbouw tegen gebouw 47: ombouw tot brandweergarage. Hiertoe wordt een venster aan de westzijde vergroot tot dubbele deur en de ruimte heringedeeld. De standvinken blijven behouden. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-007, 646)

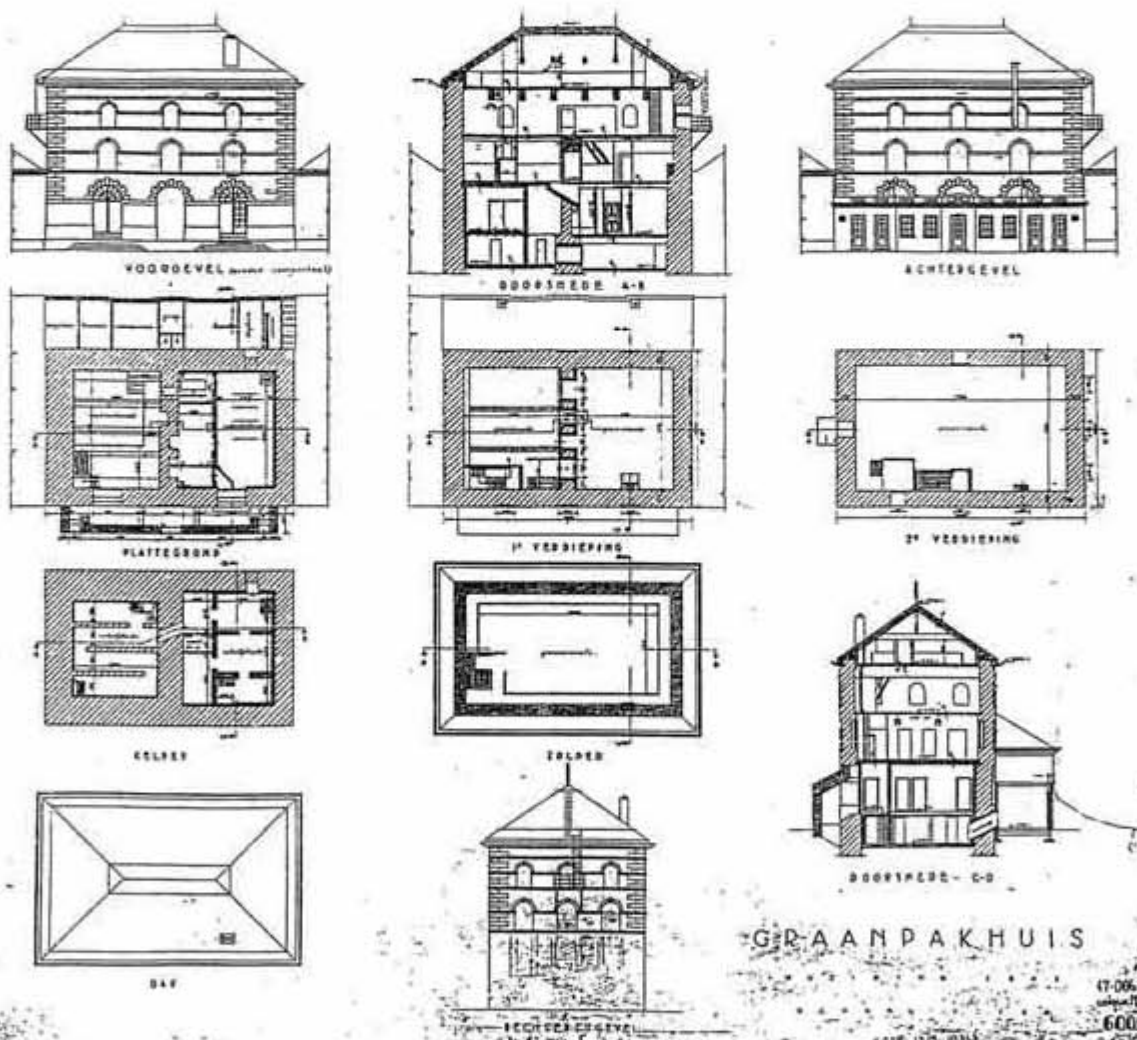
14039.1939 16348

598

Afb. 8 Bouwtekening uit 1939 van de éénlaags aanbouw aan de westzijde van gebouw 47. Deze aanbouw bestaat uit een gemetselde gevel met twee hoekrisalieten en een middenrisaliet, waarin zich deuren bevinden. Tussen de risalieten bevinden zich vensterparen. De gevel wordt bekroond door een houten attiek, waarachter zich het platte dak bevindt. Opvallend is de vermelding "Duitsche Werfpolitie" in één van de ruimten; kennelijk is de bouwtekening tijdens de Tweede Wereldoorlog ook door de bezetter gebruikt. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-004, 598)

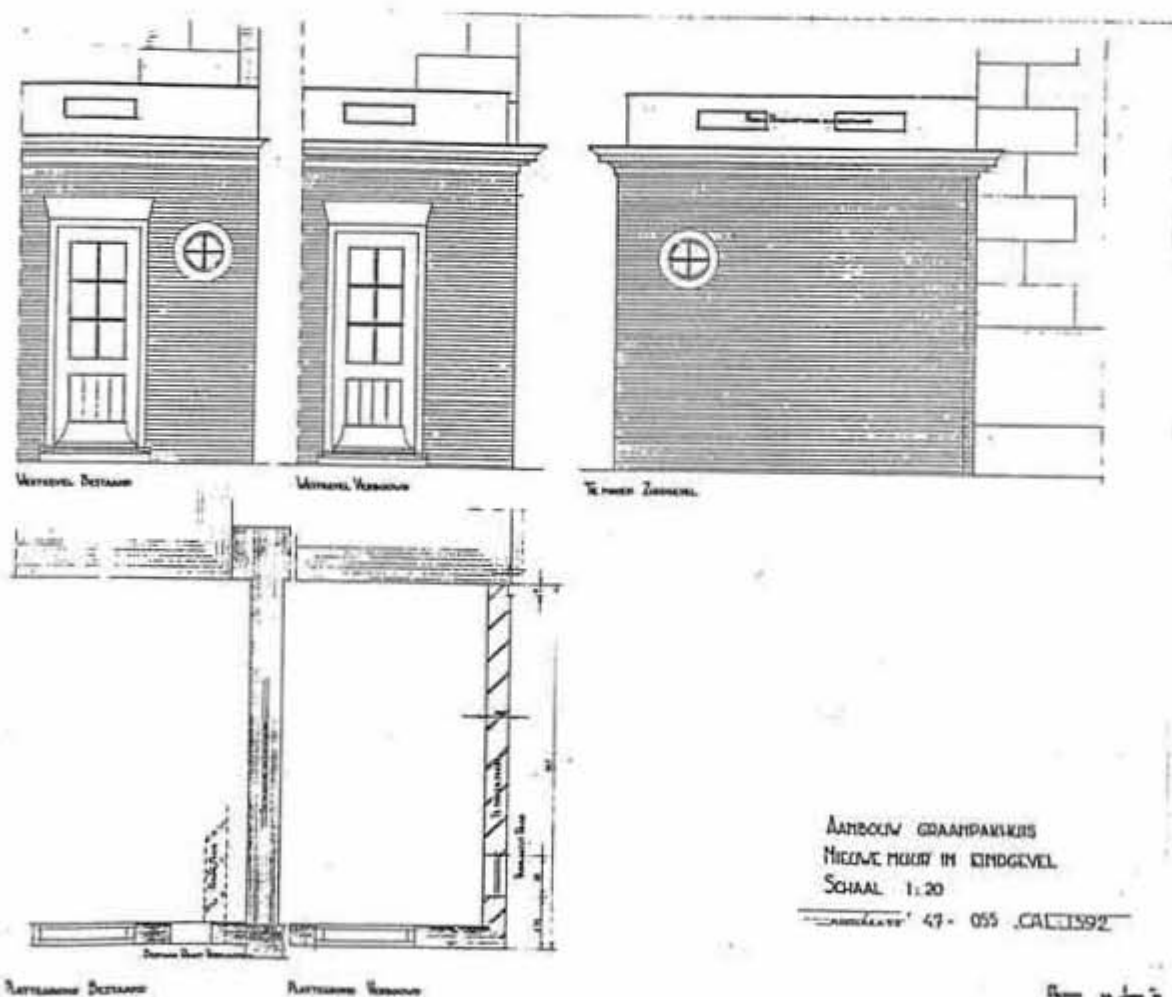

Afb. 9 Bouwtekening uit 1941 van de buitenste noordelijke aanbouw, naast de brandweergarage (zie afb. 7). In dit gebouwtje uit ca. 1823 zetelde in 1941 de werfpolitie, een situatie die kan teruggaan tot ca. 1883/1887. De indeling van het gebouw wordt enigszins gewijzigd, waarbij een deur en een venster in de noordgevel van plaats verwisselen. (Herkomst: RdMz)

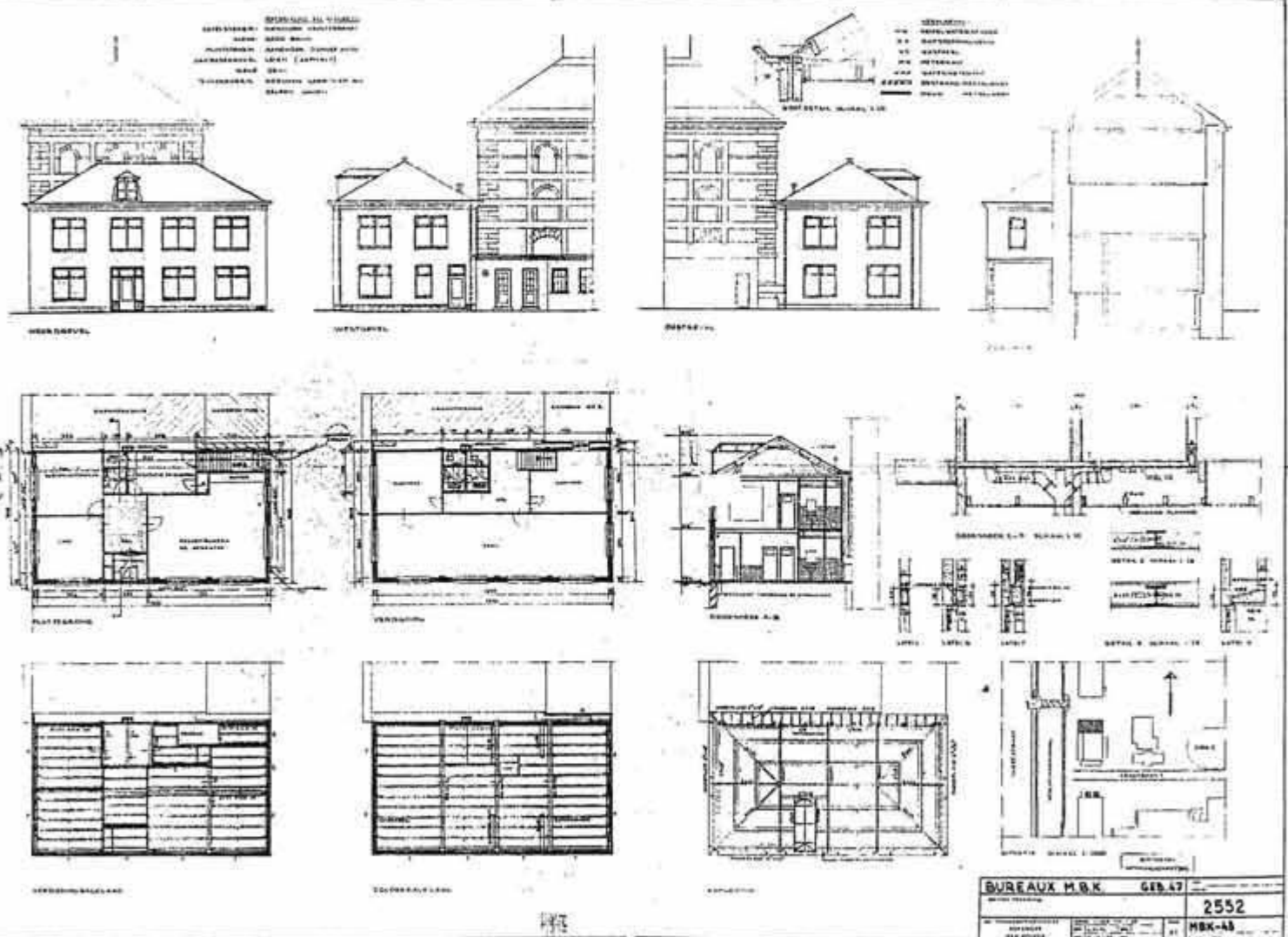

Afb. 10 Bouwtekening uit 1943 van gebouw 47. Tegen de oostgevel wordt op de begane grond een betonnen 'voorportaal' gebouwd. De houten kap wordt vervangen door een betonnen constructie en nogmaals een aantal vensters dichtgezet (zie afb. 5), waardoor het hele gebouw 'verbunkerd' is. Alhoewel niet afleesbaar op de bouwtekening, zal ook het betonnen 'korset' aan het exterieur vermoedelijk in deze tijd zijn aangebracht (zie 22). (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-006, 600)

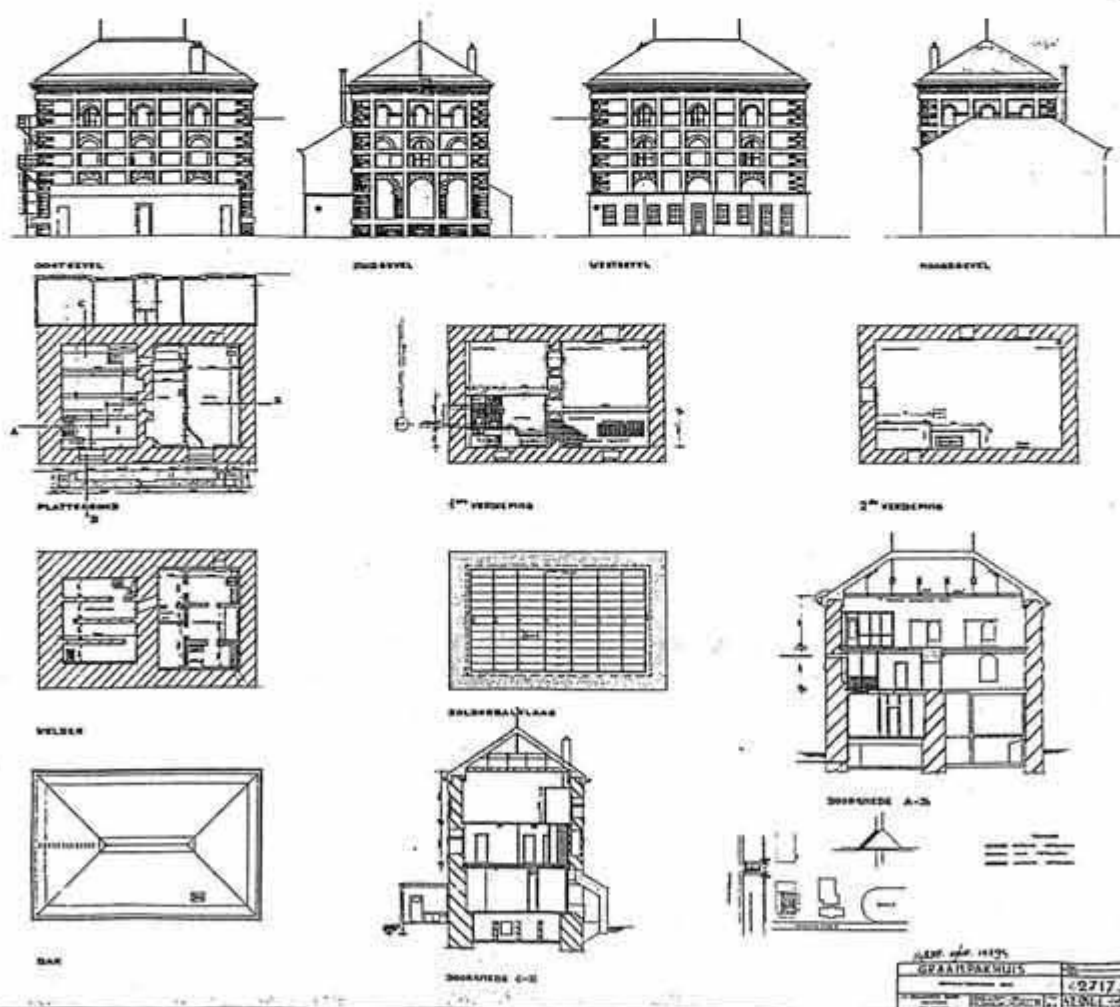
Afb. 11 Bouwtekening van de westelijke aanbouw uit 1951. Nadat de zuidelijke aanbouwen van gebouw 47 ten behoeve van een nieuwe kraanbaan waren afgebroken (zie 22), moest de westelijke aanbouw een eigen zuidoostgevel krijgen. Deze gevel werd in het verlengde van de zuidoostgevel van gebouw 47 aangelegd. Daartoe werd een rondvenster in de westgevel dichtgezet en in de nieuwe zuidoostgevel aangebracht. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-055, 1392)

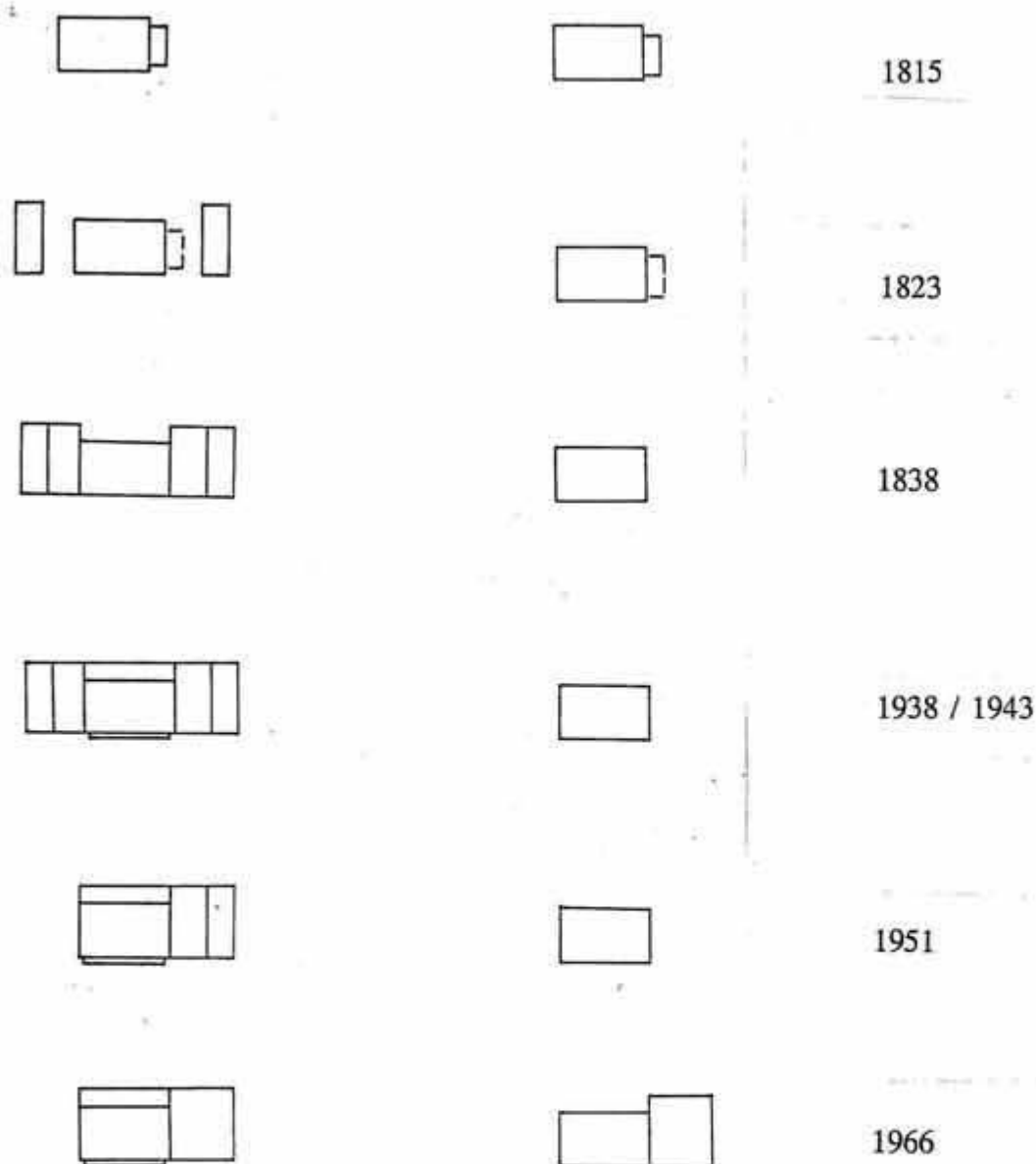
Afb. 12 Bouwtekening uit 1966 van de noordelijke aanbouw. De oude brandweergarage en bureau van de werfpolitie werd afgebroken en ter plaatse van deze aanbouw werd een nieuw wachthuis gebouwd. Dit gebouw is twee bouwlagen hoog en wordt gedekt door een schilddak. Evenals de voorgangers staat dit gebouw niet in verbinding met het graanpakhuis noch de westelijke aanbouw. Overigens is dit de eerste bouwtekening waarop het betonnen 'korset' van gebouw 47 is aangegeven. (Herkomst: RdMz, inv.nr. MBK-43, 2552)

Afb. 13 Bouwtekening uit 1967 van het nieuwe wachthuis. Ten opzichte van het plan uit 1967 is de interieur-indeling iets gewijzigd. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. MBK 47-062, 2552)

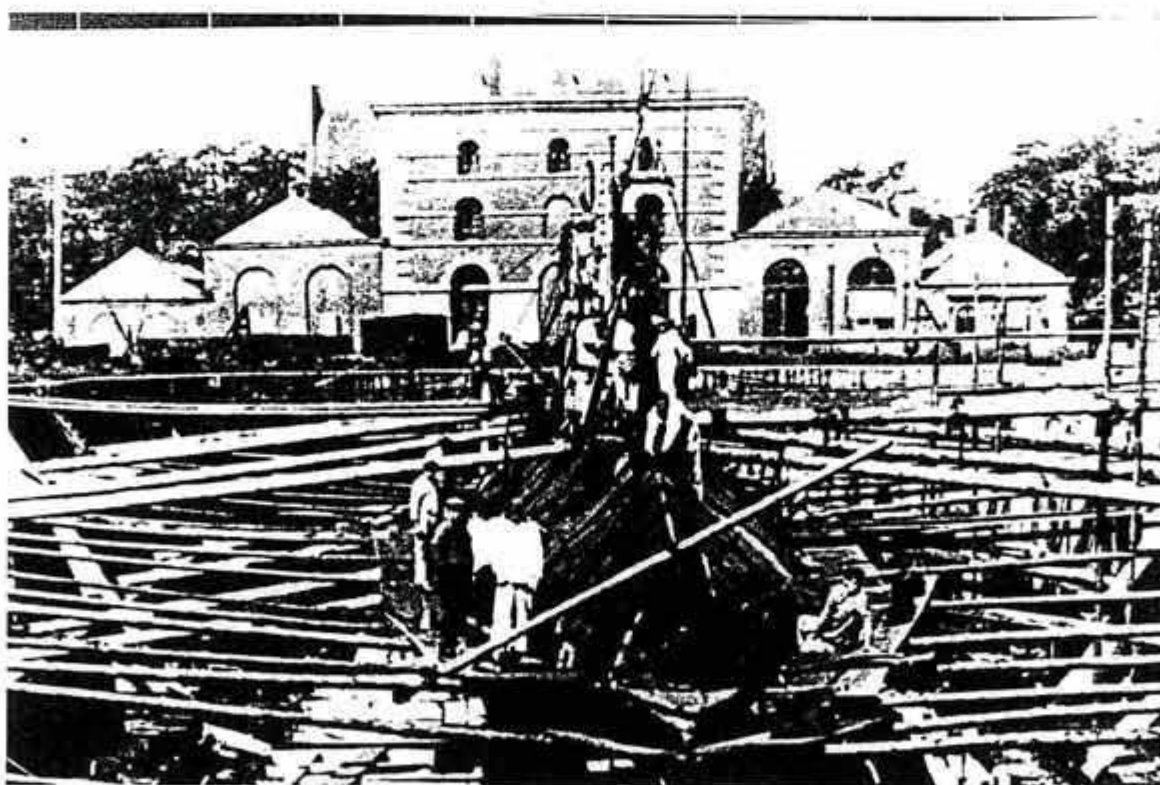
Afb. 14 Bouwtekening uit 1960 of 1968 van gebouw 47. Ten behoeve van de uitbreiding van de telefooncentrale werd het interieur gewijzigd. Later zal in 1967 nog een zijte en een keuken op de eerste verdieping gerealiseerd. (Herkomst: Archief Rijkswerf, inv.nr. 47-051, 2717)

Begane grond

Eerste verdieping

Afb. 15 Schetsmatige ontwikkeling van de plattegrond van 1815/1816 tot en met 1966. In 1815/1816 was de oude kern van gebouw 47 een vrijstaand gebouw met aan de noordzijde een aanbouw voor de warmwaterketel. Omstreeks 1823 verrees ten noorden en ten zuiden van de kern een vrijstaand gebouwtje. In 1838 werd de open ruimte tussen deze gebouwtjes en de oude kern bebouwd; hierdoor ontstond een min of meer U-vormige plattegrond. In 1939 vulde de westelijke aanbouw de ruimte tussen de westgevel van de oude kern en van de aanbouwen op; er ontstond een rechthoekige plattegrond. In 1943 werd de oostelijke toegang van een betonnen portaal voorzien. In 1951 werden de zuidelijke aanbouwen afgebroken, gevolgd door de noordelijke aanbouwen in 1966. Het huidige wachthuis aan de noordzijde werd in 1966 gebouwd.

Afb. 16 Aanzicht van de oostzijde van gebouw 47 vóór 1939. Het drie bouwlagen hoge middendeel vormt de eerste kern van gebouw 47 uit 1815/1816. De beide laagste aanbouwen met schilddak uiterst links en uiterst rechts, zijn vermoedelijk omstreeks 1823 gebouwd. De iets hogere aanbouwen tussen deze uiterste aanbouwen en de oude kern zijn in 1838 aangebracht. In 1951 zijn de beide zuidelijke aanbouwen afgebroken voor een nieuwe kraanbaan langs het Oude Dok (zie 22). De beide noordelijke aanbouwen zijn afgebroken in 1966 voor de nieuwbouw van het wachthuis (afb. 12). (Herkomst: Archief Rijkswerf)

Afb. 17 De oostzijde van de beide noordelijke aanbouwen vóór 1939. Links is de oorspronkelijke uitmonstering van de oude kern van gebouw 47 zichtbaar. De aanbouw tegen deze kern is in 1838 gebouwd tussen de kern en de rechtse aanbouw uit ca. 1823. In 1939 werd de hogere aanbouw verbouwd tot brandweergarage (zie afb. 7). (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie)

Afb. 18 De oostzijde van de oude kern (deels) van gebouw 47 en de beide noordelijke aanbouwen, kort vóór 1966. Tegen de oude kern is het betonnen 'korset' zichtbaar, dat in de Tweede Wereldoorlog (1943?) zal zijn aangebracht. Het betonnen 'voorportaal' tegen de begane grond is met zekerheid in 1943 gerealiseerd (afb. 10). De hoge aanbouw toont de in 1939 aangebracht hoge deur voor de brandweergarage (afb. 7). De lage aanbouw is niet gewijzigd. De beide aanbouwen werden in 1966 afgebroken voor de nieuwbouw van het wachthuis (afb. 12). (Herkomst: Archief Rijkswerf)

Afb. 19 De westzijde van de oude kern (deels) van gebouw 47 en de beide zuidelijke aanbouwen. Deze foto is te dateren vóór 1908, omdat gebouw 56 op de achtergrond nog is uitgerust met een schoorsteen, die in dat jaar verdwenen is toen elektrische pompen werden aangebracht. De oude kern van gebouw 47 uit 1815/1816 bezit nog de oorspronkelijke uitmonsterring. De laagste aanbouw uiterst rechts is omstreeks 1823 gebouwd en de iets hogere aanbouw in 1838. De westgevels van de aanbouwen bevinden zich verder westelijk dan de westgevel van de oude kern. De beide aanbouwen zijn in 1951 afgebroken. (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie)

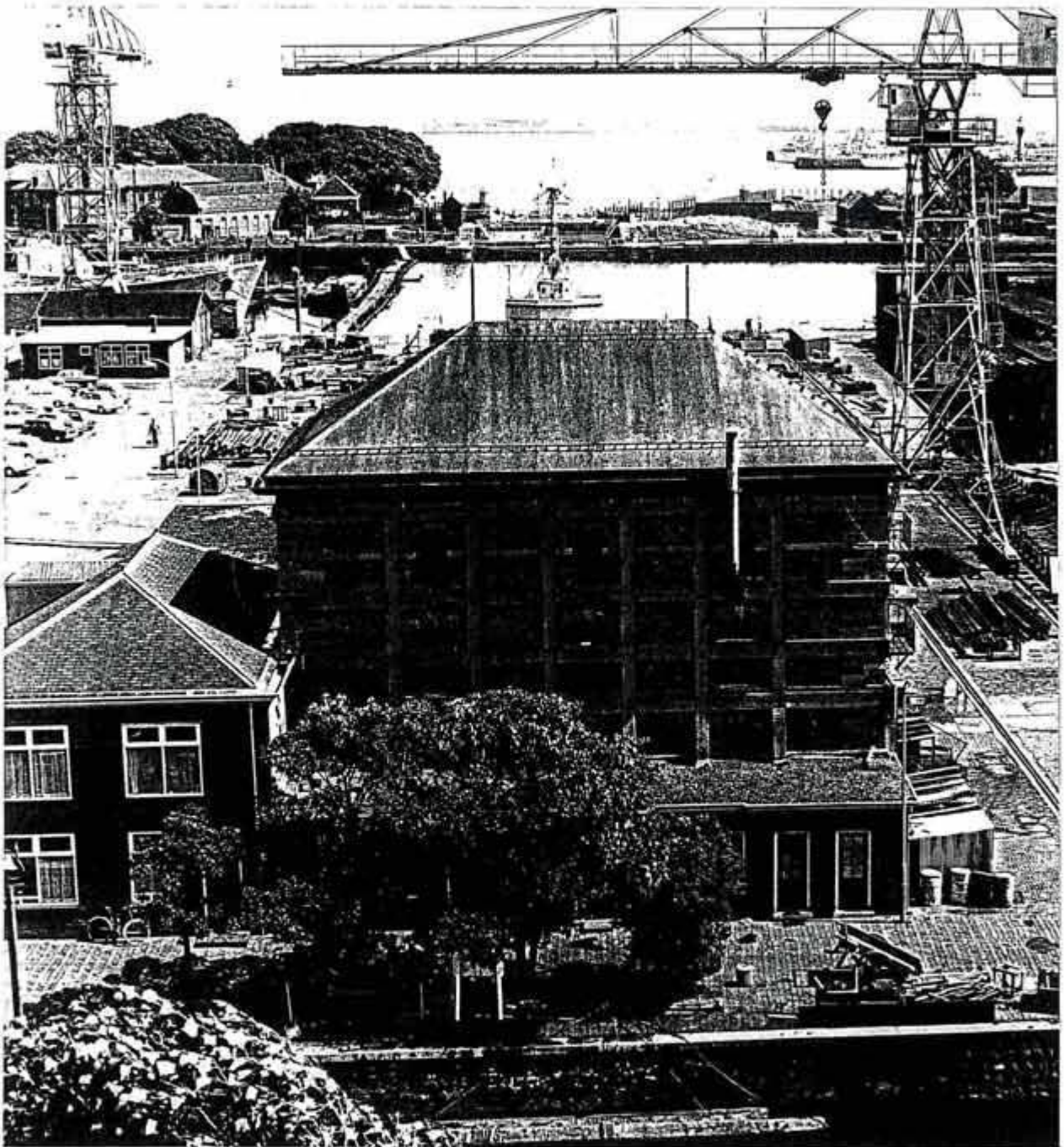

Afb. 20 Aanzicht vanuit het zuidwesten van het complexe gebouw 47. De oude kern bezit nog de oude uitmonstering. Het afsluitingskanaal heeft ter plaatse van het oude Pomphuis een bakstenen beschoeiing waarin de uitlaat van het pompwater is aangebracht.

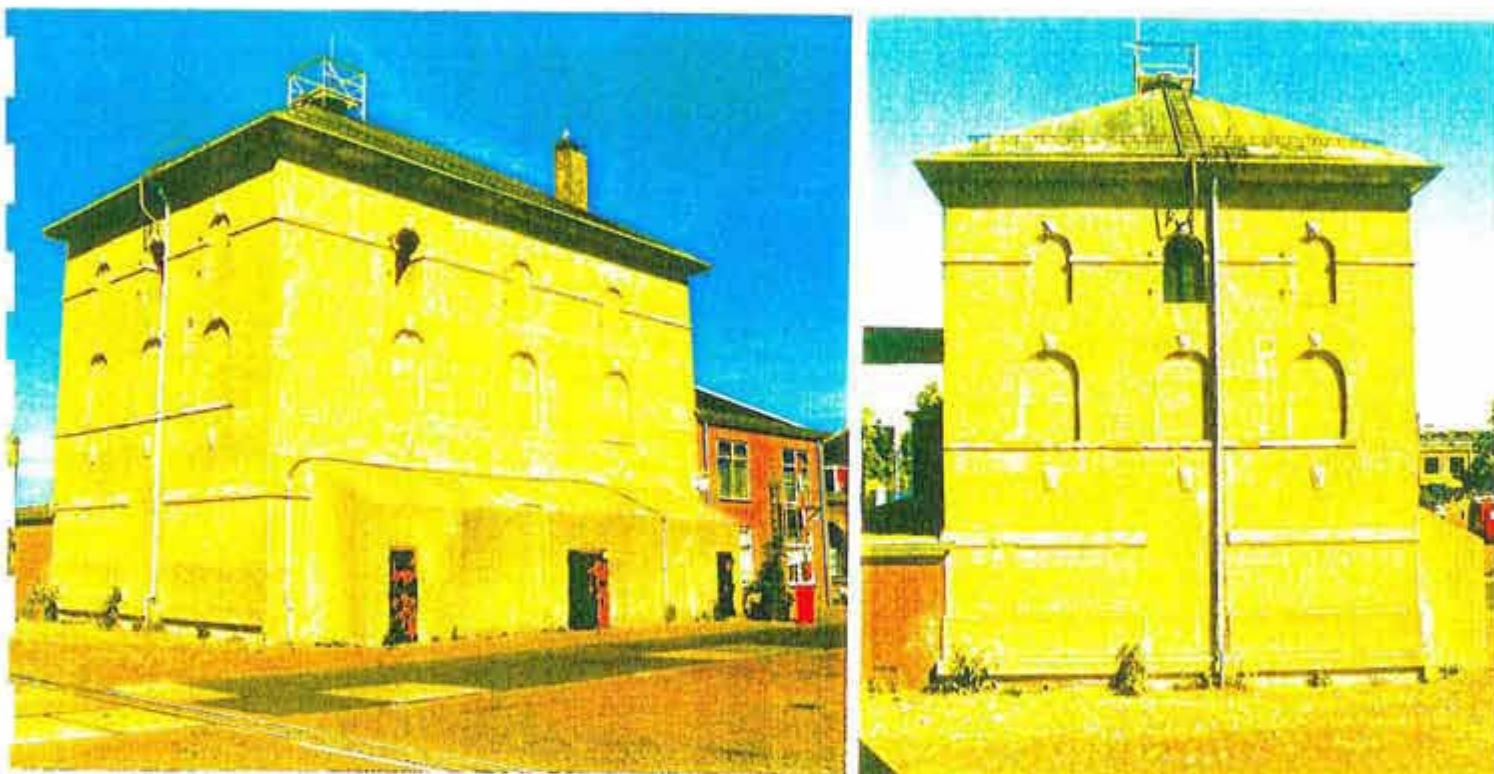
De brug bij de Westervoort is nog de draaibrug (aangebracht in 1880 en vervangen in 1967). (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie)

Afb. 21 Aanzicht van de westzijde van de oude kern en de noordelijke aanbouwen. Recht in de as van het Pompegebouw ligt de Zeesluis. Ten opzichte van afb. 20 zijn er geen wijzigingen. (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie)

Afb. 22 Gebouw 47 vanuit het westen in 1972. De oude kern van gebouw 47 is voorzien van een betonnen 'korset', dat in de Tweede Wereldoorlog zal zijn aangebracht; nadien is het verwijderd en werd de huidige ruwe cement-afwerking aangebracht. Op de voorgrond tegen de oude kern is de westelijke aanbouw uit 1939 zichtbaar. Het twee bouwlagen hoge wachthuis links is in 1966 gebouwd. Ter plaatse van de kraanbaan rechts bevonden zich tot 1951 de zuidelijke aanbouwen. (Herkomst: Instituut voor Maritieme Historie)

Afb. 23 De oostgevel van gebouw 47. Het hoge deel (de oude kern) dateert uit 1815/1816 en is in 'Rundbogenstil' gebouwd. De ruwe cement-afwerking is na 1972 aangebracht, nadat het betonnen 'korset', dat tijdens de Tweede Wereldoorlog was aangebracht, was verwijderd (vergelijk afb. 22). Het betonnen 'voorportaal' op de begane grond en het betonnen dak zijn in 1943 aangebracht, toen het gebouw voor een groot deel werd verbunkerd. Rechts is het bakstenen wachthuis uit 1966 zichtbaar.

Afb. 24 De zuidgevel van gebouw 47. Ondanks de ruwe cementafwerking, aangebracht na 1972, zijn delen van de oorspronkelijke uitmontering uit 1815/1816 in 'Rundbogenstil' in het zicht gebleven. De gevel bezat op de drie bouwlagen elk drie halfronde gesloten venster- en deuropeningen. Deze openingen zijn op de hogere verdiepingen steeds kleiner. De bogen worden bekroond door natuurstenen sluitstenen met diamantkoppen. Verder wordt de gevel geleed door platte natuurstenen waterlijsten, die voor een deel zijn verdwenen (vergelijk afb. 20). De openingen van de begane grond zijn in 1838 dichtgezet, toen een aanbouw werd aangebracht; deze aanbouw is in 1951 verwijderd voor de nieuwe kraanbaan langs Dok I. Het betonnen dak is in 1943 aangebracht.

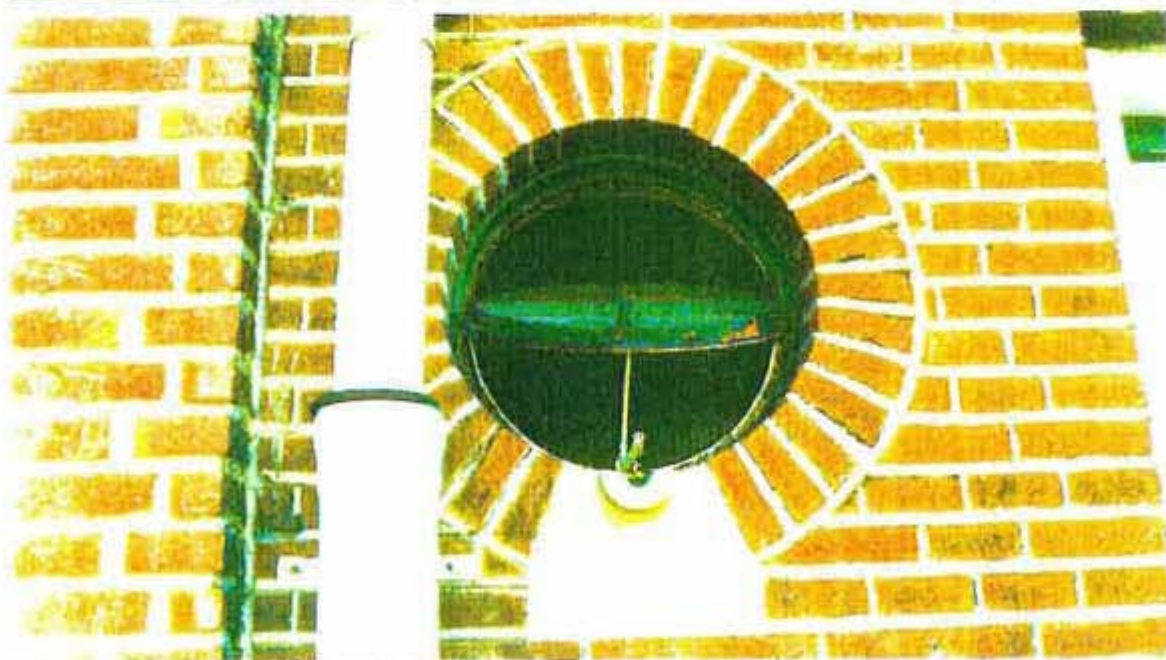

Afb. 25 De westgevel van gebouw 47, de westelijke aanbouw en het wachthuis. Het hoge bouwdeel uit 1815/1816 in 'Rundbogenstil' heeft een deel van de oorspronkelijke uitmonstering behouden (zie afb. 24). In 1939 is tegen de westgevel van dit bouwdeel een lage aanbouw gemetseld, in een sobere neo-classicistische trant (afb. 8). Het hogere bakstenen wachthuis aan de noordzijde van het hoogste bouwdeel is in 1966 gebouwd (afb. 12 en 13).

Afb. 26 De westgevel van gebouw 47, de oude kern. In deze vensteropening (eerste verdieping, meest rechtse venster), is de dikte van de muren van dit gebouw goed waarneembaar. Ook de natuurstenen sluitsteen van de halfronde bovenbeëindiging steekt diep in de opening door. De boogaanzet is voorzien van een natuurstenen band, die oorspronkelijk als platte waterlijst over de gevel was doorgezct (zie afb. 19 & 21). Vermoedelijk zijn grote delen van deze waterlijsten verwijderd toen in de Tweede Wereldoorlog het betonnen 'korset' werd aangebracht (zie afb. 22).

Afb. 27 Detail van afb. 26. Het kozijn van de vensters volgt het halfronde verloop van de bovenbeëindiging van de vensteropeningen. Dit halfronde deel is samengesteld uit drie gebogen delen, die met een deuvcl zijn verbonden.

Afb. 28 De westelijke aanbouw uit 1939. De zorgvuldig gemetselde bakstenen gevel bestaat uit twee hoekrisalieten en een middenrisaliet. Oorspronkelijk bevonden zich in de risalieten deuropeningen en in de tussenliggende muurvlakken vensters. In de linker hoekrisaliet zijn de deuren vervangen door vensters en daartoe deels dichtgemetseld. De geprofileerde kroonlijst werd volgens de bouwtekeningen oorspronkelijk bekroond door een houten attiek (zie afb. 8). De aanbouw is voorzien van een plat-dak.

Afb. 29 Detail van de westelijke aanbouw (zie afb. 28). In de noordelijke risaliet (hier afgebeeld) en in de zuidgevel uit 1951 (zie afb. 11) bevindt zich een rondvenster, met onderin de opening een natuursteenblok met watergoot en tuitje.

Afb. 30 De noordgevel van het wachthuis uit 1966 (afb. 12 en 13). De gevel is decoratief in strak Noords verband gemetseld: afwisselend twee strekken en één kop in elke laag. De brede vensters in de vier traveeën bestaan uit 2x2 ramen, waarvan de bovenste geopend kunnen worden. De toegang in de tweede travee bestaat uit een 'melkmeisje': de deur wordt geflankeerd door twee smalle vensters en bekroond door drie bovenlichten in dezelfde opzet. Deze travee is op de kap voorzien van een dakkapel.

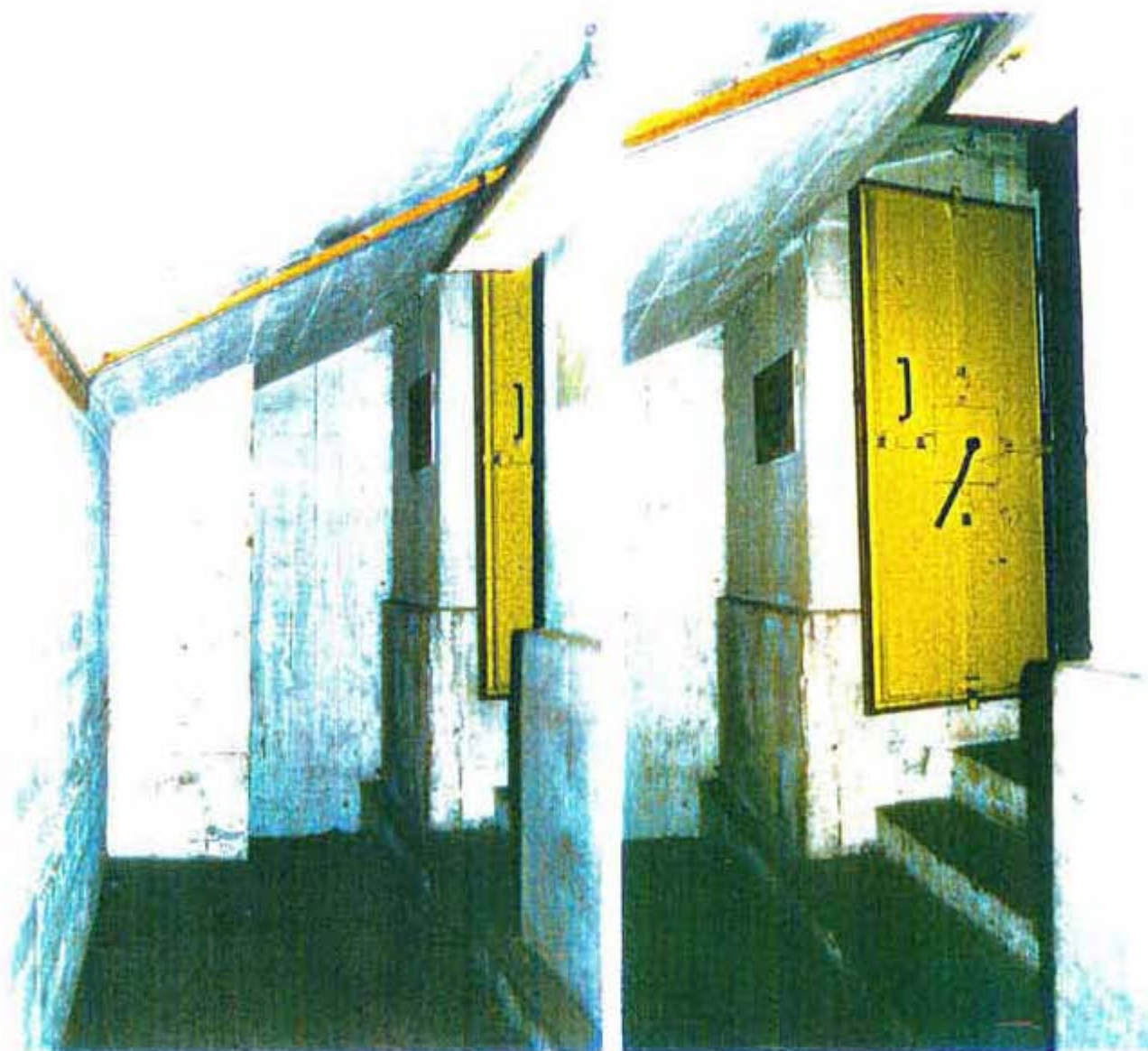

Afb. 31 De oostgevel van het wachthuis uit 1966 (afb. 12 en 13). De opzet is identiek aan de westgevel; hier bevinden zich twee traveeën. De onderverdeling van het rechter venster op de begane grond (in het linkerraam bevindt zich een klein venster van twee ramen, waarvan het linker geopend kan worden) is later aangebracht.

Afb. 32 De westgevel en zuidgevel van het wachthuis (afb. 12 en 13). De westgevel heeft in principe een opzet identiek aan de noord- en oostgevels. Op de begane grond bevindt zich echter een tweede toegang. De zuidgevel bevindt zich boven de westelijke aanbouw en is voorzien van een venster.

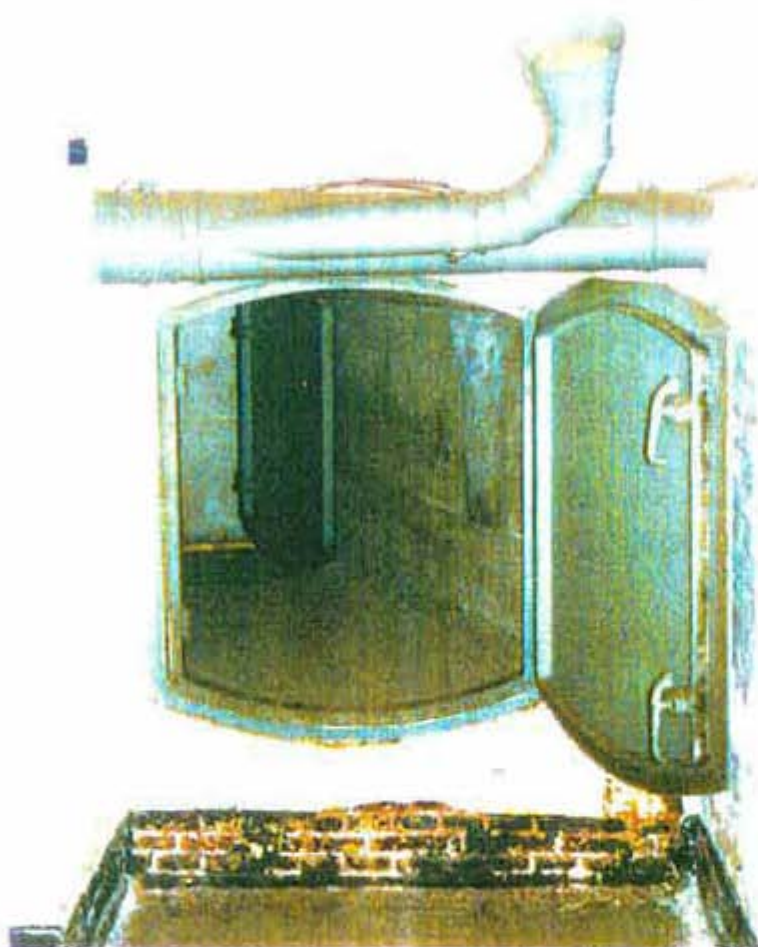
Afb. 33 De begane grond van gebouw 47, de oude kern. Op de begane grond bevindt zich deze stalen deur als toegang tot het 'voorportaal'. Deze deur is vermoedelijk al in 1940 aangebracht, gezien de op de bouwtekening uit dat jaar getekende deuren (afb. 5). Kennelijk is het halfronde bovenlicht van binnen met een stalen plaat gedicht, toen in 1943 het 'voorportaal' werd gerealiseerd (afb. 10).

Afb. 34 De begane grond van gebouw 47. Het 'voorportaal' is in 1943 aan de oostzijde van de oude kern aangebracht, waarin de beveiligde toegangen tot dit bouwdeel zijn opgenomen (afb. 10). Links is het in de ruimte uitgebouwde ingangsportaal zichtbaar. De geopende stalen deur rechts leidt naar de oude kern van gebouw 47.

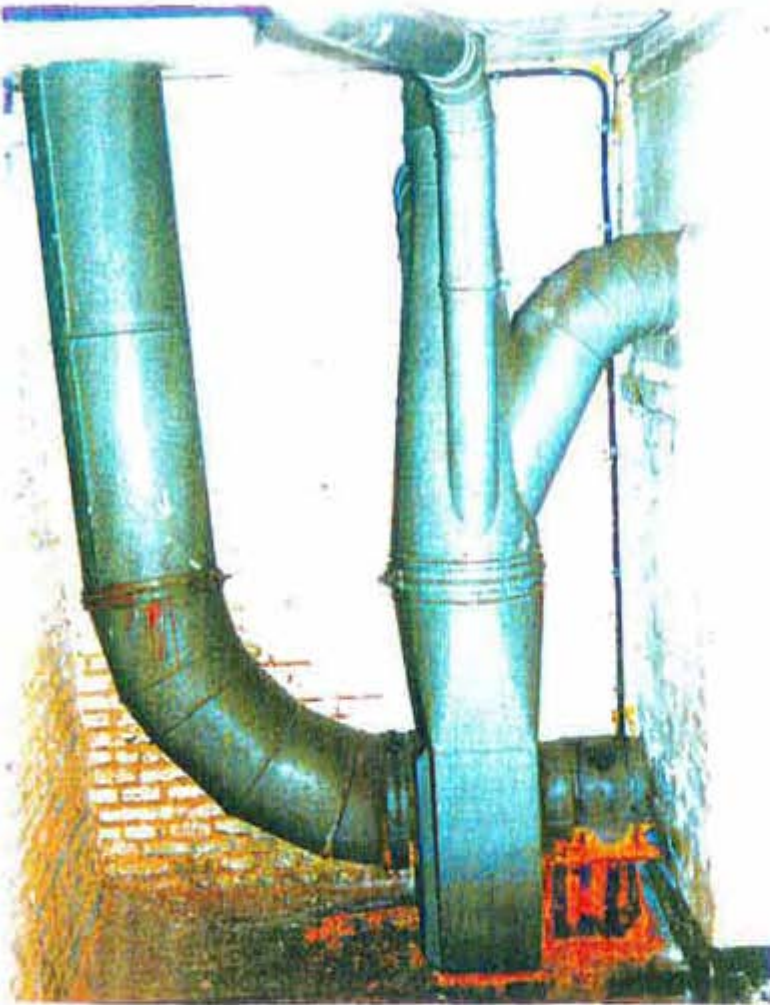

Afb. 35 De begane grond van gebouw 47. De zuidelijke deuropening in de oostgevel heeft de oorspronkelijke roedenverdeling van het halfronde bovenlicht uit 1815/1816 behouden (vergelijk met afb. 4).

Afb. 36 De schuilkelder onder gebouw 47 heeft een vluchtgang naar de westelijke aanbouw uit 1939 (komt in de huidige keuken uit).

Afb. 37 In de schuilkelder van gebouw 47 is het privaat nog intact.

Afb. 38 In de schuilkelder van gebouw 47 is het luchtverversingsstelsel (hier met pomp) nog volledig aanwezig.

Afb. 39 Op de eerste verdieping van gebouw 47 hebben de vensters stalen schuifdeuren, om de openingen scherfvrij te maken.